

Kirsi Nelimarkka ja Tapani Kauppinen

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioiminen

Sosiaali- ja terveysalan
tutkimus- ja kehittämiskeskus

Oppaita 68

Toimitusneuvosto

Mauno Konttinen, puheenjohtaja

Tuukka Lahti

Kristiina Manderbacka

Heli Mustonen

Elina Palola

Kerttu Perttilä

Marja-Leena Perälä

Anna-Liisa Salminen

Riitta Seppänen-Järvelä

Salla Säkkinen

© Kirjoittajat ja Stakes

Kielen tarkistus: Sirkka Laukonsuo

Kannen suunnittelu: Harri Heikkilä

Taitto: Christine Strid

ISBN 978-951-33-1988-5

ISSN 1236-0724

Gummerus Kirjapaino Oy

Vaajakoski 2007

Hyvä lukija,

Tässä oppaassa esitellään ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin (IVA) perusteita ja käytäntöjä. Opas on tarkoitettu IVA:n tekijöille ja soveltajille kunnissa. Materiaali on alun perin laadittu perus- ja täydennyskoulutusta varten sosiaali- ja terveyssektorin toimijoille. Materiaali on esitelty Stakesin Terveyden edistämisen paikalliset rakenteet ja johtaminen (TEJO) -hankkeen työkokouksessa 15.9.2004, ja sitä on siitä lähtien käytetty erilaisissa koulutustilaisuuksissa kunnissa.

IVA:a käsitellään tässä yhteydessä ei-lakisäätöisen ennakoarvioinnin näkökulmasta. Lakisäätöisen ennakoarvioinnin käyttöä on esitelty julkaisuissa *Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi -käsikirja* (Stakes, Aiheita 8/2003) ja *Ympäristövaikutusten arviointi. Ihmisiin kohdistuvat terveydelliset ja sosiaaliset vaikutukset* (Sosiaali- ja terveysministeriö, Oppaita 1999:1).

Oppaassa esitellään lyhyesti IVA:n perusteita, toimintatapoja ja esimerkkejä eri vaiheista. Oppaan tukena toimii internetsivusto (www.stakes.fi/iva), josta löytyy lisää perustietoa, oppimateriaalia, esimerkkejä ja menetelmiä. Siellä esitellään lähemmin myös IVA:n taustaa ja termejä.

Toivomme, että opas auttaa lukijaa päätösten vaikutusten ennakoarvioinnissa!

Helsingissä 20.6.2007

Kirsi Nelimarkka ja Tapani Kauppinen

Sisällys

Hyvä lukija

1	Mitä ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on?	7
2	Miksi vaikutuksia arvioidaan ennalta?	11
	Lakisääteinen ennakoarviointi	11
	Ei-lakisääteinen ennakoarviointi	12
3	Arvioinnin toteuttamistavat	14
	Nopea IVA lautakuntatyössä	14
	Tavanomainen IVA.....	18
4	Arvioinnin vaiheet	19
	Vaihe 1: IVA:n tarpeellisuus ja organisointi.....	19
	Vaihe 2: Tietojen hankinta	22
	Vaihe 3: Vaihtoehtojen kuvaaminen.....	25
	Vaihe 4: Vaikutusten tunnistaminen	28
	Vaihe 5: Vaihtoehtojen vertailu.....	33
	Vaihe 6: Raportointi.....	37
	Vaihe 7: Seuranta.....	40
5	Esimerkkejä arvioinnin käytöstä	43
	Tavanomainen IVA: Kajaanin hyvinvointistrategian toimeenpano.....	43
	Nopea IVA: päiväkodin johtajien tehtävän muuttaminen Kauniaisissa.....	48
6	Lopuksi	50
	Sanasto.....	52
	Lähteitä ja lisätietoa	54

1 Mitä ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on?

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin (IVA) tarkoituksena on tuottaa etukäteen tietoa hankkeen, suunnitelman, ohjelman tai päätöksen vaikutuksista, jotka kohdistuvat ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin.

IVA toimii suunnittelun ja päätöksenteon työkaluna. Sen avulla voidaan jäsentää uusia näkökulmia ja kuvata ratkaisuvaihtoehtoja. Toisin kuin perinteinen evaluatitotutkimus, ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on ennakoivaa, se tarkastelee vasta valmisteilla olevan päätöksen vaikutuksia.

IVA:ssa yhdistyvät seuraavat vaikutusten ennakkoarviointiprosessit, jotka ovat syntyneet tarpeesta tuoda esille tiettyä teemaa tai tietyn ihmisryhmän näkökulmaa päätöksenteossa:

- sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA)
- terveysvaikutusten arviointi (TVA)
- sosioekonomiset terveiserot huomioon ottava terveysvaikutusten arviointi (TEVA)
- sukupuolivaikutusten arviointi (SUVA)
- lapsiin kohdistuvien vaikutusten arviointi (LAVA)
- mielenterveysvaikutusten arviointi.

IVA on ”kattotermi” yllä mainituille arvioinnin lajeille. IVA antaa kokonaisnäemyksen eri ihmisryhmiin kohdistuvista hyvinvointi- ja terveysvaikutuksista. Esimerkiksi sukupuolivaikutusten arvioinnin tai lapsiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin lähestymistapoja ja menetelmiä voidaan käyttää osana IVA:a.

Ennakkoarviointi-termiä käytetään tuonnempana synonyymina ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnille.

IVA:ssa vaikutuksella tarkoitetaan päätöksestä aiheutuvan muutoksen seurauksia eri ihmisryhmille. Esimerkiksi alkoholiveron alentamisesta seuraava muutos on todennäköisesti alkoholin kulutuksen kasvu. Sen vaikutuksena voi aiheutua päihteiden käyttäjille mielenterveysongelmia, syrjäytymistä ja terveyshaittoja.

Vaikutus voi muodostua pitkien vaikutusketjujen tai -verkkojen tuloksena (esim. ilmansaasteen päästö–kulkeutuminen–muutunta–altistuminen–sairastuminen), jolloin tarkkaa vaikutusta voi olla vaikea kuvata. Tällöin voidaan antaa arvio vaikutuksen suunnasta.

Vaikutusten ennakoarvioinnin tekee haasteelliseksi se, että vaikutusten taustalla olevat syy–seuraus-suhteet ovat monimutkaisia ja tulevaisuutta koskeva tieto on aina epävarmaa. Sen vuoksi ennakoarvioinnissa puhutaankin todennäköisistä tai mahdollisista vaikutuksista. Vaikutusten toteutumiseen vaikuttavat myös monet muut yhteiskunnalliset tekijät kuin valmisteilla oleva päätös. Päätöksen ja muiden yhteiskunnallisten tekijöiden vaikutusten erottaminen toisistaan voi olla vaikeaa.

IVA on mahdollista toteuttaa tilanteesta riippuen eri tavoin. Se voi olla tietopainotteinen tekninen prosessi, jossa painottuvat määrällinen tieto ja asiantuntijuus. Yhtä hyvin IVA voidaan toteuttaa arvopainotteisena neuvotteluprosessina, jossa korostuvat laadullinen tieto ja vaikutusten kohteena olevien ihmisten osallistuminen ennakoarviointiin.

Laki edellyttää ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioimista tietyissä fyysisen ympäristön suunnittelutilanteissa (ks. luku Lakisääteinen ennakoarviointi). Monissa kansainvälisissä ja kansallisissa ohjelmissa ja sopimuksissa suositellaan IVA:n käyttöä myös muiden päätösten valmistelussa (ks. luku Ei-lakisääteinen ennakoarviointi). Taustalla on pyrkimys kehittää päätöksentekoprosessia, parantaa päätösten laatua ja tuoda ihmisten hyvinvointi ja terveys yhdeksi päätöksentekoa ohjauksiksi argumentiksi. Kunnissa IVA:a on käytetty esimerkiksi hyvinvointistrategian toimeenpanossa, vanhustenhuollon strategiassa, työterveyshuoltojen toimintojen yhdenmukaistamisessa, kuntien yhteisen päivystyksen järjestämisessä sekä lautakuntapäätösten valmistelussa. Ennakoarvioinnin ovat tehneet osana päätöksen valmisteluprosessia valmistelusta vastaavat viranhaltijat tai työryhmä. Ennakoarviointia varten ei ole yleensä järjestetty erillisresursseja.

Perinteisesti arvioinnissa on tutkittu tavoitteiden saavuttamista ja panosten vaikutuksia. Arviointi on ollut ulkoista, ja sen ovat tehneet akateemiset tutkijat päätöksentekijöiden toimeksiannosta. Nykyään arvioinnin kenttä on huomattavan moninainen ja arviointi on demokratisoitunut. Kehitys on kulkenut tieteellisestä tutkimuksesta osallistumiseen ja neuvotteluun. Arviointia tekevät muutkin kuin tutkijat ja sidosryhmät, ja asiakkaat otetaan mukaan arviointiin. (Vedung 2003.)

Arviointia voidaan jaotella ajallisesti sekä arvioinnin sisällön mukaan. Ajallisesti arviointi voi olla ennakoarviointia (*ex ante*), päätöksen toimeenpanon aikana tapahtuvaa väliarviointia (*ex nunc*) tai jälkikäteisarviointia (*ex post*). Arvioinnin sisältökysymyksenä voi olla esimerkiksi jonkin laaditun ohjelman prosessin arviointi tai tulosten arviointi. Prosessiarviointi tuottaa tietoa ohjelman rakenteesta, vaiheista ja taitekohdista. Tulosarvioinnissa tarkastellaan ohjelman toteutumista sekä sitä, millaisia vaikutuksia ohjelmasta aiheutui. Se on myös keino määrittellä ohjelman tuloksellisuus eli tutkia, saavutettiinkö asetetut tavoitteet. (Scriven 1967.) Arvioinnin sisällöistä on olemassa myös muita jaotteluja (ks. esim. Chelmsky 1997).

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on ennakoarviointia. IVA:n sisällöllisenä mielenkiinnon kohteena on päätöksestä todennäköisesti aiheutuvien vaikutusten ennakoiminen ja se, kuinka päätös toteuttaa sille asetettuja tavoitteita. IVA:ssa käytetään myös jälkikäteisarvioinnin keinoja todentamaan, millaisia seurauksia päätöksestä lopulta aiheutui. IVA:ssa korostetaan vaikutusten kohteena olevien ihmisten osallistumista arviointiprosessiin.

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin juuret ovat SVA:n ja TVA:n tavoin ympäristövaikutusten arvioinnissa (YVA). Kasvava tietoisuus ympäristövahingoista tuki ympäristövaikutusten arvioinnin kehittämistä. Vuonna 1970 Yhdysvalloissa astui voimaan NEPA-laki (National Environmental Policy Act), joka virallisti YVA:n aseman kaikissa liittovaltion hankkeissa. NEPA-laissa edellytettiin kaikkien tarpeellisten ekologisten, esteettisten, historiallisten, kulttuuristen, taloudellisten, sosiaalisten ja terveydellisten vaikutusten arviointia. Käytännössä kuitenkin luontoa ja ihmisiä koskevat vaikutukset esiteltiin erillisillä selostuksilla, vaikka tarkoitus oli alun perin ollut yhdistää SVA ja TVA osaksi YVA:a. (Haverinen 2000.) Terveyttä tarkasteltiin YVA:ssa kapeasta terveysriskien, kuten esimerkiksi saasteiden ja tarttuvien tautien, näkökulmasta. YVA:t pohjautuivat pääosin määrälliseen tietoon ja ne olivat asiantuntijoiden tekemiä. (Conway ym. julkaisuvuosi tuntematon, 11.)

YVA:n lisäksi TVA on voimakkaasti kytkeytynyt terveyden puolesta puhumiseen, terveellisen yhteiskuntapolitiikan (healthy public policy) edistämiseen ja monialaisiin terveyspolitiikkoihin. Keskustelu terveysseuraamuksista painottui pitkään pelkästään lääketieteeseen. Tämän vastapainoksi syntyi terveellinen yhteiskuntapolitiikka, jossa pyrkimyksenä on laajentaa arviointia kaikkien politiikkojen terveysseuraamuksiin. Terveysvaikutusten arviointi voidaan nähdä politiikan arvioinnin (policy appraisal) erityismuotona. Poliitiikan arvioinnissa analysoidaan politiikkojen ja niiden valmisteluprosessien sisältöjä, hyötyjä ja haittoja. Lisäksi seurataan, kuinka politiikat toteuttavat niille asetettuja tavoitteita. (Conway ym. julkaisuvuosi tuntematon, 10; Kemm & Parry 2004, 3; Lehto & Ritsatakis 2000.)

Toisaalta kansanterveyden lähtökohtana on kautta aikojen ollut muiden sektorien politiikkojen terveysvaikutusten tarkastelu. Todisteita terveysvaikutuksista on käytetty perusteena politiikkojen muuttamiselle. Esimerkkejä tästä löytyy niin hygienian, viemäröinnin kuin työturvallisuudenkin piiristä. (Lehto & Ritsatakis 2000.)

Suomessa yksi terveysvaikutusten arvioinnin suuntaus on perustunut kapeaan terveyskäsitukseen, jolloin terveyden sosiaaliset ja psyykkiset ulottuvuudet ovat jääneet TVA:n ulkopuolelle tai ne on mielletty osaksi SVA:a. Terveys 2015 -kansanterveysohjelma laajensi terveysvaikutusten arvioinnin käsitettä sisällyttäen siihen myös terveyden psyykkiset ja sosiaaliset näkökulmat. (Nelimarkka ym. 2006; Sosiaali- ja terveysministeriö 1999.)

Sosiaalialan ehkäisevän työn historia näyttäytyy erityisesti yksilökohtaisen ehkäisevän köyhäinhoidon ja huollon historiana (Pajukoski 2006, 81). Analyysit terveyspolitiikasta ja köyhäinhoidosta vaikuttavat myös sosiaalisten vaikutusten arvioinnin taustalla (Becker 1997, 27).

Käsitteellisesti ja teoreettisesti SVA on saanut vaikutteita sosiologisia ongelmia käsittelevästä kirjallisuudesta. SVA-prosessi muistuttaa sosiaalipoliittisten toimien vaikutuksia arvioivaa evaluaatiotutkimusta. Metodologisesti SVA:n alkuvaiheen juuret ovat kolmessa tutkimustraditiossa: sosiaali-indikaattoreiden ja hyvinvoinnin tutkimuksessa, teknologian arvioinnissa ja tulevaisuuden tutkimuksessa. (Sairinen & Kohl 2004.)

Käytännön työtä tehdessä on käynyt ilmi sosiaalisten ja terveysvaikutusten arvioinnin vaikea rajanveto ja laaja-alaista arviointia rajoittavat mielle yhtymät. Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 1999 julkaiseman oppaan myötä on alettu puhua ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnista. Termi on otettu käyttöön, jotta välttyttäisiin rajanvedolta eri sektoreiden välillä ja saataisiin kokonaiskuva ihmisiin kohdistuvista vaikutuksista. IVA sisältää yksilöihin, yhteisöihin ja yhteiskuntaan kohdistuvat niin objektiivisesti kuin subjektiivisestikin koetut vaikutukset. (Sairinen 2000; Sosiaali- ja terveysministeriö 1999.)

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on kuitenkin jäänyt pääosin hallinnolliseksi termiksi. Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin perinne elää vahvimpana kaavoituksessa. YVA-hankkeissa ihmisenäkökulma on edelleen ympäristöterveyspainotteinen. Laaja terveysvaikutusten arviointi on nostettu esiin politiikkojen valmistelussa, mutta käytännön kokemukset sen käytöstä ovat vielä vähäisiä.

2 Miksi vaikutuksia arvioidaan ennalta?

IVA soveltuu kaikkeen päätöksentekoon, sen avulla päätöksentekoa voidaan kehittää vaikutustietoisempaan, läpinäkyvämpään ja osallistavampaan suuntaan. Ennakkoarviointi tuo systemaattisuutta valmisteluun, selkiyttää päätöksen perusteluita ja tuo esille, tukeeko päätös asetettuja tavoitteita. Tieto mahdollisista vaikutuksista auttaa etsimään jo ennalta keinoja myönteisten vaikutusten vahvistamiseen ja haitallisten vaikutusten ehkäisemiseen tai lieventämiseen. Päätäjät voivat entistä paremmin arvioida, kuinka heidän tekemänsä päätökset vaikuttavat kuntalaisten terveyteen ja hyvinvointiin.

Lisäksi IVA:n käytöllä voi olla seuraavanlaisia hyötyjä kuntasektorilla:

- Uudelleen valmisteltavien asioiden määrä todennäköisesti vähenee.
- Monialainen yhteistyö vahvistuu.
- Arvoista ja tavoitteista keskusteleminen helpottuu.
- Mahdollisuudet sovitella ristiriitaisia näkökantoja ja tavoitteita paranevat.
- Sitoutuminen päätökseen ja sen toimeenpanoon lisääntyy.

Lakisääteinen ennakkoarviointi

Sosiaalisten ja terveysvaikutusten ennakkoarviointi on lakisääteistä tiettyjen suunnitelmien, ohjelmien ja fyysisen ympäristön suunnitteluhankkeiden valmistelussa sekä maankäytön suunnittelussa. Niistä säädelään ympäristövaikutusten arviointimenettelystä annetussa laissa (YVA-laki, 468/1994), maankäyttö- ja rakennuslaissa (MRL, 132/1999) sekä laissa viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista (SOVA-laki, 200/2005).

YVA-laki edellyttää, että osana ympäristövaikutusten arviointia tarkastellaan myös ihmisiin kohdistuvia vaikutuksia. Ennakkoarvioinnin rahoittaa hankkeesta vastaava, joka voi olla yksityinen yritys tai yhteisö tai julkisyhteisö. YVA-asetuksen hankeluettelossa luetellaan ne hankkeet, joihin sovelletaan aina YVA-menettelyä. YVA-lain mukaisia ennakkoarviointeja on toteutettu yli 200 kappaletta vuoden 1994 jälkeen.

Maankäyttö- ja rakennuslain 9 §:ssä todetaan, että ”kaavaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin selvitettävä suunnitelman toteuttamisen ympäristövaikutukset, mukaan lukien yhdyskuntataloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja muut vaikutukset.”

Ennakoarvioinnista vastaa valtion tai kunnan viranomainen, joka tekee maankäyttösuunnitelman. Maankäytön suunnittelussa vaikutusten ennakoarviointeja on toteutettu rakennuslain uudistuksen eli vuoden 1999 jälkeen suuri määrä. Esimerkiksi vuonna 2003 vahvistettiin 124 yleiskaavaa ja 1 335 asema- tai rantakaavaa.

Laki viranomaisten suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista ja sitä täydentävä asetus sisältävät säännöksen yleisestä velvollisuudesta arvioida ympäristövaikutuksia riittävällä tavalla suunnitelmien ja ohjelmien valmistelussa. SOVA-asetuksessa nimetään suunnitelmia ja ohjelmia, joista tehdään aina SOVA-lain mukainen arviointi. Suunnitelman tai ohjelman ennakoarvioinnista vastaa se viranomainen, joka suunnitelmaa tai ohjelmaa valmistelee. SOVA-lailla ja -asetuksella toteutettiin EY:n direktiivi tiettyjen suunnitelmien ja ohjelmien ympäristövaikutusten arvioinnista (2001/42/EY). SOVA-lain mukaisia ennakoarviointeja on toteutettu jo ennen lakia ja sen voimaantulon jälkeen yhteensä yli 20 kappaletta.

Sosiaali- ja terveysalan roolia on ohjeistettu lakisäätöissä arviointiprosesseissa. Sosiaali- ja terveysalan roolina on toimia asiantuntijatahona, lausunnon antajana tai arviointitarpeen tunnistajana ja käynnistämisen tarpeen muistuttujana. Käytännössä asiantuntijatahoja ovat STM, läänien ympäristöterveysstarkastajat ja kuntien ympäristöterveysviranomaiset.

Ei-lakisäätöinen ennakoarviointi

Päätösten ei-lakisäätöiseen ennakoarviointiin kannustetaan muun muassa useissa kansainvälisissä ja kansallisissa sopimuksissa, strategioissa ja ohjelmissa. Terveyttä koskeva laaja-alainen vastuu vahvistui EU:n perustamissopimuksessa. Amsterdamin sopimuksen artiklassa 152 unioni sitoutuu siihen, että sen kaikkien toimialueiden toiminnassa otetaan huomioon kansalaisten terveyden korkeatasoisen suojelemisen vaatimukset. EU-kommissiassa kehitetään politiikkojen terveysvaikutusten arviointimenetelmiä ja ollaan aloittamassa integroidun vaikutusten arvioinnin kehittämisen.

WHO:ssa terveysvaikutusten arviointia on kehitetty välineeksi eri sektoreiden välisen yhteistyön tukemiseen. WHO:n tavoitteena on edistää terveellistä yhteiskuntapolitiikkaa. Kokemuksia ympäristövaikutusten arvioinnista on käytetty mallina terveysvaikutusten arvioinnin kehittämisessä. WHO:n Terve Kunta -verkoston yhtenä toimintalinjana on terveysvaikutusten arvioinnin kehittäminen. Suomen EU-puheenjohtajuuskauden 2006 terveyssektorin poliittinen tavoite toteutui, kun Euroopan unionin neuvosto hyväksyi päätelmät aiheesta *Terveys kaikissa politiikoissa*.

Terveys 2015 -kansanterveysohjelmassa tuodaan esille, että uuden lainsäädännön, tulo- ja menoarvioiden, strategioiden, ohjelmien ja suunnitelmien valmistelussa ja eri sektoreiden toiminnan arvioinnissa ei usein ole riittävästi selvitetty tarjolla olevien vaihtoehtojen myönteisiä tai kielteisiä vaikutuksia eri väestöryhmien terveyteen. Tämän vuoksi monet terveyttä edistävät mahdollisuudet voivat jäädä käyttämättä tai voidaan tietämättä tuottaa haitallisia terveysvaikutuksia. Valtioneuvoston periaatepäätös Terveys 2015 -kansanterveysohjelmasta sisältää terveysvaikutusten arvioinnin kehittämisen mahdollisesti osana laajempaa hyvinvointivaikutusten arviointia. Ohjelmassa korostetaan terveysvaikutusten arvioinnin laajentamista kaikkien politiikkojen ja toimintojen valmisteluun ja uudelleenarviointiin.

Hyvinvointi 2015 -ohjelman mukaan ”ehkäisevän politiikan kehittämiseen kuuluu sosiaalisten vaikutusten arvioinnin kehittäminen. Ennakoivasta ja ihmisten osallisuuteen perustuvasta sosiaalisten vaikutusten arvioinnista on hyviä kokemuksia, ja sen vuoksi niiden edelleen kehittäminen on tärkeää.”

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisussa Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategiat 2015 mainitaan yhtenä strategisena linjauksena terveyden ja toimintakyvyn edistäminen. Sen yhteydessä todetaan, että ”päätöksenteossa arvioidaan ennakolta vaikutuksia ihmisten terveyteen ja sosiaaliseen hyvinvointiin, myös päätösten sukupuolivaikutukset arvioidaan.” Köyhyyden ja syrjäytymisen vähentämistä tuetaan lisäämällä ”päätösten sosiaalisten ja terveydellisten vaikutusten arviointia kaikilla yhteiskuntapolitiikan lohkoilla.” Sosiaali- ja terveysministeriön vuonna 2006 julkaisemassa terveyden edistämisen laatusuosituksessa korostetaan terveysnäkökoh-
tien ja sosiaalisten vaikutusten huomioonottamista ja ennakkoarviointia. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on nostettu esille myös sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toimintaohjelman toimenpidesuosituksissa.

Ei-lakisäätteisestä ennakkoarvioinnista on hyötyä esimerkiksi tilanteissa, joissa täytyy reagoida muutostarpeeseen tai tiettyyn kehityskulkuun. Esimerkiksi hyvinvointikertomuksessa ilmenneeseen huolestuttavaan kehityskulkuun voidaan etsiä parasta ratkaisua ennakkoarvioinnin avulla. Ennakkoarvioinnilla voidaan etsiä keinoja haluttuun tulevaisuuteen pääsemiseksi. Ennakkoarviointi auttaa myös yhteistyökumppaneiden löytämisessä: ketkä tarvitaan mukaan asian suunnitteluun ja toteutukseen.

Ei-lakisäätteisistä ennakkoarviointia on käytetty suunnitelmien, ohjelmien ja päätösten valmistelussa kunnissa, seutukunnissa, lääneissä sekä kansallisesti. IVA:a on sovellettu muun muassa hyvinvointistrategian toimeenpanoon, vanhustenhuollon strategiaan, vammaispoliittiseen ohjelmaan, seudullisen hyvinvoinnin terveyskeskuksen suunnitteluun ja lähiöparannukseen (lisää esimerkkejä sovelluskohteista <http://info.stakes.fi/iva/FI/Esimerkkeja/Sovellukset>).

3 Arvioinnin toteuttamistavat

Ennakoarvioinnin toteuttamistapa riippuu valmisteilla olevan päätöksen laajuudesta ja sen mahdollisten vaikutusten merkittävydestä. Tässä toteuttamistavat on jaoteltu nopeaan ja tavanomaiseen ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointiin. Nopea ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi sopii äkillistä reagointia vaativiin tilanteisiin, jolloin ennakoarviointi täytyy tehdä esimerkiksi yhden työkokouksen aikana. Nopeaa ennakoarviointia voi käyttää myös jokapäiväisessä työssä, esimerkiksi lautakuntien esittelyn apuna (esimerkki sivulla XX). Tavanomaista ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia käytetään laajoissa suunnitelmissa, ohjelmissa tai päätöksissä, joiden vaikutukset ovat todennäköisesti merkittäviä ja niiden selvittämiseen on käytettävissä erillisiä resursseja.

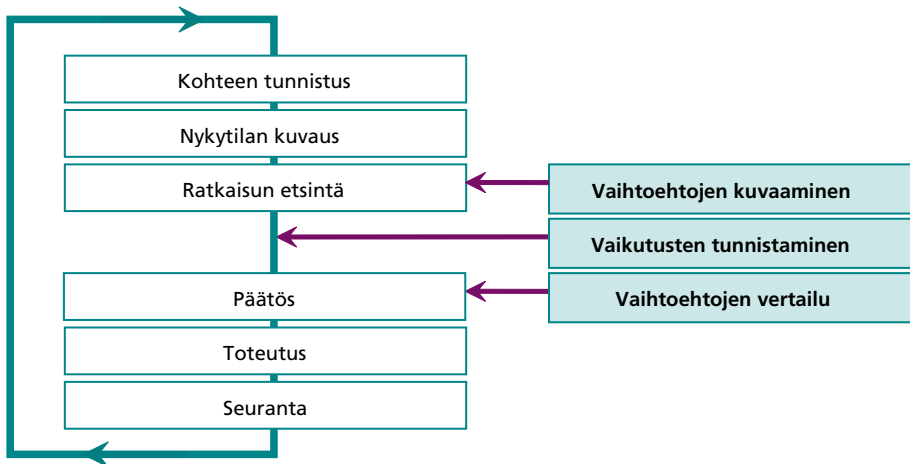
Sivunro?

Nopea IVA lautakuntatyössä

Stakesissa on Terveyden edistämisen paikalliset rakenteet ja johtaminen (TEJO) -projektin kuntien kanssa kehitetty nopeaa ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointia. Nopea IVA toimii lautakunnan tai valtuuston valmistelijan ja esittelijän työvälineenä. Valmistelija voi jäsentää ja esitellä valmisteltavan asian ratkaisuvaihtoehtoja ja niiden vaikutuksia nopeaa IVA:a käyttäen.

Nopean IVA:n voi tehdä valmistelija yksin (muita konsultoiden) tai yhdessä sisältöasiantuntijan tai työryhmän kanssa. Jos nopea IVA tehdään yhdessä sisältöasiantuntijan kanssa, valmistelijan vastuulla on hallita ennakoarvioinnin metodiikka ja sisältöasiantuntijan tehtävänä on tunnistaa ja arvioida vaikutuksia.

Nopeassa IVA:ssa valmistelija kuvaa esiin nousseet ratkaisut valmisteltavaan asiaan. Valmistelija kirjaa vaihtoehtojen vaikutukset ja kuvaa, mitä todennäköisesti tapahtuu, jos päätöstä ei tehtäisi. Tieto- ja kokemuspohjaa laajennetaan käyttämällä mahdollisuuksien mukaan sisältöasiantuntijoita. Valmistelija voi tehdä lautakunnalle vain yhden päätösehdotuksen, muut vaihtoehdot ja niiden vaikutukset tuodaan esiin taulukkona tai sanallisessa muodossa osana esittelytekstiä tai sen liitteenä. Nopeassa IVA:ssa on kolme vaihetta, jotka on integroitu kunnalliseen päätöksentekoprosessiin. Nopean IVA:n vaiheet ovat: 1) vaihtoehtojen kuvaaminen, 2) vaikutusten tunnistaminen ja 3) vaihtoehtojen vertailu (kuvio 1).

KUVIO 1. Lautakuntatyöhön sovellettavan nopean IVA:n vaiheet osana päätöksentekoprosessia

Arvioitavat *vaihtoehdot* muodostetaan esimerkiksi niin, että kukin vaihtoehto toteuttaa yhtä näkökulmaa tai tietyn ihmisryhmän vaatimuksia. Yhtenä vaihtoehtona mukana on ns. nollavaihtoehto, eli kuvaus siitä, mitä tapahtuu, jos asiaan ei puututa. Nollavaihtoehdossa kuvitellaan nykyisen kehityksen jatkuvan muuttumattomana. Sitä käytetään arvioinnissa vertailun pohjana.

Vaikutusten tunnistamiseen voidaan käyttää kunnan tai hallinnonalan yhteisesti sovitteja indikaattoreita ja vaikutusluetteloita tai yleisiä terveysvaikutusten ja sosiaalisten vaikutusten ennakoarviointiin kehitettyjä tarkistuslistoja¹. Myös lapsivaikutusten arviointiin on kehitetty oma tarkistuslista (Taskinen 2006). Tarkistuslistan läpikäynti auttaa valmistelijaa havaitsemaan päätöksen mahdollisia vaikutuksia. Vaikutuskriteereinä voi käyttää myös lähetekeskustelussa esiin tulleita asioita tai hallinnonalan ja kunnan tavoitteita.

Tarvittavaa tietoa on usein olemassa jo ennen nopean IVA:n alkua. Esimerkiksi tieto vaikutuksen kohteena olevien asukkaiden määrästä, väestörakenteesta sekä ympäristön ja palvelujen laadusta voi olla kunnassa jo valmiiksi saatavilla. Myös kunnan strategisia tavoitteita voi käyttää nopean IVA:n vertailukriteereinä. Näin periaatteellinen keskustelu halutusta tulevaisuudesta on jo käyty ja tätä materiaalia voidaan käyttää ennakoarvioinnissa.

Vaikutusten arvioinnin ja vaihtoehtojen vertailun työkaluna ja raportointivälineenä voi käyttää arviointilomaketta tai yhteenvetotaulukkoa. Arviointilomake on eril-

¹ Esimerkkejä tarkistuslistoista <<http://info.stakes.fi/iva/FI/Toteutus/Tunnistaminen/nakokulmia.htm>>. Valitse pdf-tiedosto ”tarkistuslistoja”.

linen lomake, johon kirjataan esitys, sen vaikutukset, esiin tulleet muut vaihtoehdot ja niiden vaikutukset (ks. esimerkki raportoinnista sivulla XX). Lomakkeessa on myös arvio siitä, mitä tapahtuu, jos esitystä ei toteuteta (ns. nollavaihtoehto). Yhteenvetotaulukossa sarakkeet kuvaavat tietyn vaihtoehdon vaikutuksia ja rivit yhden vaikutuksen eri ilmenemismuotoja vaihtoehdoittain. Sarakkeiden ja rivien leikkauskohtaan kirjataan vaikutus sanallisesti tai mikäli mahdollista, määrällisesti. (Taulukko 1.) Sivunro?

TAULUKKO 1. Nopean IVA:n työkalu on yhteenvetotaulukko, joka täytetään arvioitavasta kohteesta

	ratkaisuvaihtoehto 1	ratkaisuvaihtoehto 2
vaikutuskokonaisuus 1		
vaikutuskokonaisuus 2		
vaikutuskokonaisuus 3		

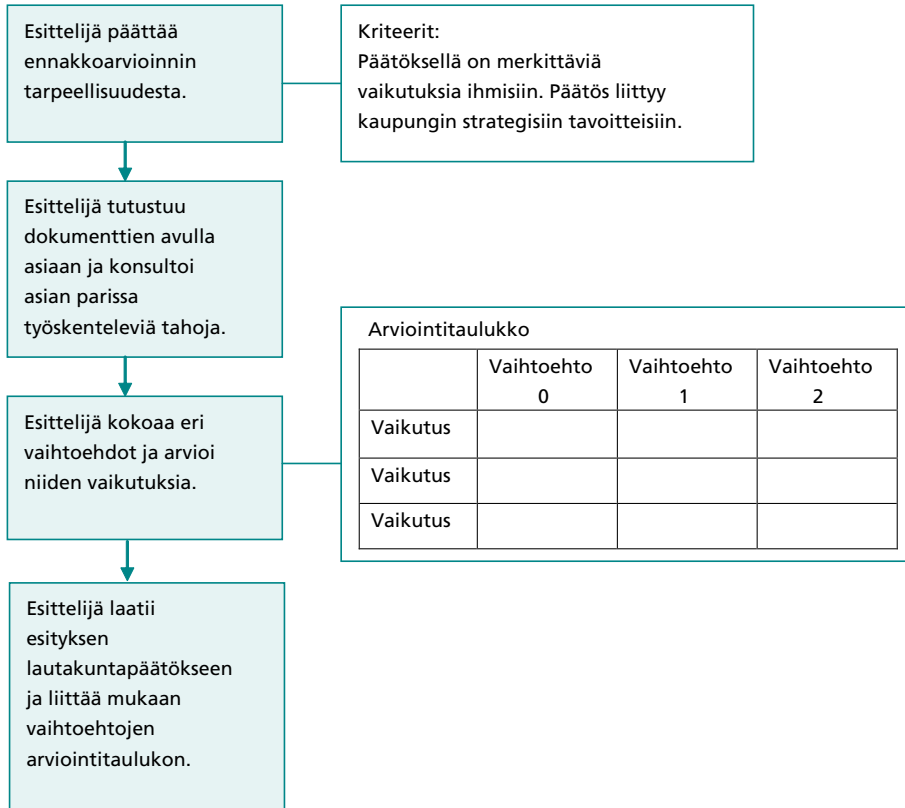
Nopea IVA voidaan toteuttaa myös yhden työkokouksen aikana. Esimerkiksi lasten hyvinvointiin liittyvä valmisteltava asia voidaan esittelijän organisoimana arvioida nopeasti kunnan lapsiasiainneuvottelukunnan jo sovitussa tapaamisessa, johon esittelijä muutoinkin osallistuisi. Salon kaupunki on pilotoinut nopeaa ennakoarviointia lautakuntatyössä. Siellä saatujen kokemusten mukaan nopea ennakoarviointi voidaan esittelijän ja yhden sisältöasiantuntijan toimesta toteuttaa puolessa tunnissa. Tämä edellyttää kuitenkin, että asia on valmistelijalle tuttu ja ennakoarviointiin tarvittava tieto on nopeasti saatavilla.

Nopea IVA toimii enemmän olemassa olevan suunnittelumateriaalin jäsentämiskehikkona ja vaikutusten tunnistamisen apuvälineenä kuin uuden tiedon keräämistapana. Lautakuntapäätösten valmistelussa ennakoarvioinnille jäävä aika on niin rajallinen, ettei kunnissa usein ole aikaa ja resursseja kerätä kokonaan uutta tietoa. Arviointi perustuu valmistelijan ja mahdollisen sisältöasiantuntijan tietoon ja kokemukseen täydennettynä luottamushenkilöiden asiantuntemuksella ja arvoilla. Lautakuntapäätöksissä ennakoarviointi voidaan sisällyttää kokonaisuudessaan esittelytekstiin tai tekstissä on vain yhteenvedo, jolloin varsinainen ennakoarviointi on liitteenä.

Esimerkki nopeasta IVA:sta

Salon kaupungin malli ennakoarvioinnista

Salon kaupungissa Terveyden edistämisen rakenteet ja johtaminen -projektin johtoryhmä päätti kesällä 2006, että nopeaa IVA:a sovelletaan lautakuntapäätösten valmistelussa silloin, kun päätöksellä on merkittäviä vaikutuksia ihmisiin tai päätös liittyy Salon kaupungin strategiaan tavoitteisiin. Esittelijä päättää ennakoarvioinnin tarpeellisuudesta. Tarkoituksena on käyttää nopeaa IVA:a myös kaikissa uusissa hankkeissa. Johtoryhmä laati esittelijöitä varten ohjeen nopean IVA:n toteuttamistavasta:

Tavanomainen IVA

Tavanomaista IVA:a käytetään esimerkiksi suunnitelmien ja ohjelmien valmistelussa, jolloin tietojen hankintaan ja yhteistoiminnalliseen arviointiin on mahdollista käyttää enemmän aikaa (esimerkki sivulla XX). Tavanomainen IVA sisältää seuraavat vaiheet, jotka sulautuvat osaksi päätöksen valmisteluprosessia:

- arvioinnin tarpeellisuus ja organisointi
- tietojen hankinta
- vaihtoehtojen kuvaaminen
- vaikutusten tunnistaminen
- vaihtoehtojen vertailu
- raportointi
- seuranta

Edellä mainituista vaiheista esimerkiksi tiedonkeruu ja seuranta voivat kuulua kunnan tai seutukunnan jokapäiväiseen työhön. IVA:ssa kootaan yhteen tarpeellisia tietoja, luodaan vaihtoehtoja, tarkastellaan vaikutuksia ja vertaillaan vaihtoehtoja. IVA:n tulosten raportointi on erityisen tärkeää, jotta päättäjät saavat todellista tietoa vaikutuksista päätöksenteon pohjaksi.

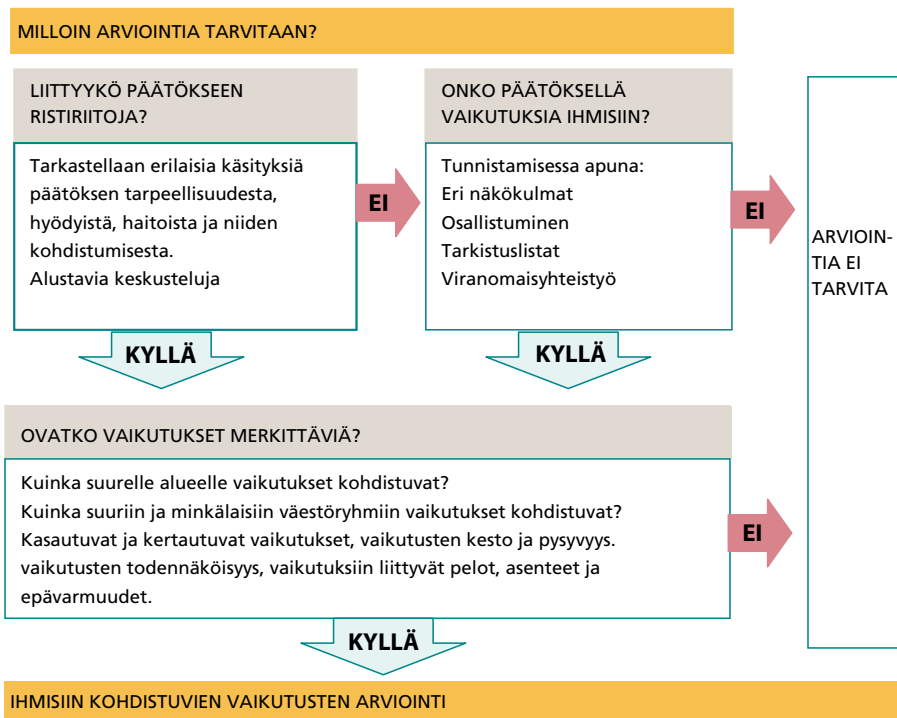
Jokaisen päätöksen kohdalla on tarpeellista pohtia, voiko siitä aiheutua merkittäviä vaikutuksia ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Erityisesti on syytä pohtia terveysvaikutuksia eri väestöryhmien osalta, kuten esimerkiksi lasten, työttömien, syrjäytyneiden miesten, köyhien vanhusten ja yksinhuoltajien. Ennakoarvioinnin tarpeellisuutta voidaan harkita myös esimerkiksi mielenterveysvaikutusten tai eri sukupuolten näkökulmasta. Jos vaikutuksia ei ole tai ne ovat jo tiedossa, ennakoarviointia ei tarvita. Jos päätöksestä näyttää aiheutuvan merkittäviä vaikutuksia ihmisille tai yhteisöille tai jos päätökseen liittyy ristiriitoja, on ennakoarviointi syytä tehdä. Tekijänä voi olla esimerkiksi olemassa oleva tai erikseen ennakoarviointia varten perustettava monialainen työryhmä.

4 Arvioinnin vaiheet

Vaihe 1: IVA:n tarpeellisuus ja organisointi

Miten tunnistan IVA:n tarpeellisuuden?

Ihmiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin tarpeellisuuden selvittämiseen voidaan käyttää sitä varten kehitettyä mallia (kuvio 2). Esimerkiksi haastattelemalla asiantuntijoita ja vaikutusten kohteita voidaan alustavasti selvittää mahdollisia vaikutuksia, niiden merkittävyyttä sekä ristiriitoja.

KUVIO 2. Malli IVA:n tarpeellisuuden selvittämisestä

Toinen tapa lähteä liikkeelle on tunnistaa ensin asia tai ongelma, jonka kehittämiseen ennakoarviointia halutaan käyttää (ns. muutoksen tarpeen tunnistaminen). Tunnistamiseen soveltuvia välineitä ovat esimerkiksi ennakointidialogit, huolen vyöhykkeistö ja huolta vähentävien menetelmien paletti, HUOMIS-barometri, paneelikyselyt, indikaattorit, barometrit, kertomukset, heikkojen signaalien tunnistaminen, toimintaympäristön havainnointi ja yhteisen työn kohteen tunnistaminen (ks. lisää <http://info.stakes.fi/iva/FI/Toteutus/Menetelmat/index.htm>).

Kuinka organisoin IVA:n?

Ennakoarviointiprosessin alussa on hyvä laatia työsuunnitelma, jossa kuvataan arvioinnin eteneminen, aikataulu ja vastuutus. IVA:n tekijänä voi olla päätöstä valmisteleva yksittäinen viranhaltija, ohjelmaa valmisteleva työryhmä tai arviointia varten palkattu konsultti. Olipa arvioinnin tekijänä yksi tai useampi ihminen, on tärkeää, että eri hallinnonalat ja vaikutusten kohteet (asiakkaat, henkilökunta, kuntalaiset ja eri väestöryhmät) voivat osallistua arviointiin.

Myös tavoitteiden saavuttaminen, hallinnonalojen välisten vaikutusketjujen tunnistaminen sekä kielteisten vaikutusten lieventämiskeinojen pohtiminen edellyttävät eri tahojen yhteistyötä. Keskeiset tahot on hyvä kutsua mukaan jo ensimmäiseen arviointikokoukseen.

Päätöksentekijöiden on hyvä vähintään tietää, että IVA tehdään. Parhaimmillaan he osallistuvat prosessiin työryhmätyöskentelyn kautta määrittämällä tarkasteltavalle päätökselle tavoitteet ja osallistumalla arvokeskusteluun päätöksenteon yhteydessä.

Esimerkki IVA:n tarpeellisuuden tunnistamisesta ja IVA:n organisoinnista nopeassa ennakoarvioinnissa

Työkaluna tunnistustaulukko

Sivunro?

Edellä esitettiin Salon kaupungin ennakoarvioinnin tunnistamiskysymykset ja ennakoarvioinnin kulku (sivu XX). Arvioinnin tarpeellisuuden tunnistamisen apuna voi toimia myös Kauniaisten kaupungissa käytettävän tunnistustaulukon tyyppinen työkalu, jossa lautakunnan valmistelija tunnistaa, onko päätöksellä merkittäviä vaikutuksia kuntalaisten terveyteen ja hyvinvointiin.

Päätettäväksi tarkoitettun asian IVA-soveltuvuuden arviointi		
Mahdollisia vaikutuksia	Kyllä	Ei
Väestön määrään		
Väestön rakenteeseen		
Elinympäristöön		
Elinoloihin		
Elintapoihin		
Elämäntapaan		
Hyvinvointiin ja terveyteen		
Hyvinvointipalveluihin		
Jos kyllä-vastauksia, edetään IVA-käsittelyyn		

Vaihe 2: Tietojen hankinta

Mitä kannattaa muistaa?

Ennakoarvioinnin eri vaiheissa tarvitaan tietoa nykytilasta, vaihtoehtoista ja vaikutuksista. Tiedonkeruu painottuu yleensä arvioinnin alkuun. Arvioinnissa voidaan hyödyntää myös aiemmin kerättyä materiaalia. Yleensä tietoa hankitaan koko ennakoarvioinnin ajan.

Tietoa tarvitaan myös halutusta tulevaisuudesta eli suunnitelman tai päätöksen tavoitteista. Tavoitteiden kirjaaminen tukee arvokeskustelua osoittamalla arvioinnin alussa, mitä halutaan, ja näyttämällä arvioinnin lopussa, mikä on riittävää. Tavoitteiden määrittelyssä on hyvä huomioida myös valtakunnalliset (esim. Terveys 2015 -kansanterveysohjelma), paikalliset (esim. kunnan strategiat, hyvinvointikeromuksen johtopäätökset) ja oman hallinnonalan tavoitteet. Arvioinnin edetessä on tärkeää tietää, miten vaikutukset kohdistuvat eri ihmisryhmiin, kuinka he kokevat vaikutukset sekä kuinka voidaan lieventää kielteisiä vaikutuksia ja vahvistaa myönteisiä vaikutuksia.

Tietoa tarvitaan:

- mitattavissa olevista asioista, esim. väestömäärästä (lähteenä tilastot)
- arvoista, esim. mitä päätöksellä halutaan tavoitella (lähteenä strategiat ja haastattelut)
- kokemuksista, esim. kentällä työskentelevien käsityksistä ongelmasta ja ratkaisuista (lähteenä huolen vyöhykkeistö tai muu palautejärjestelmä).

Arvioinnin alussa on olennaista löytää alueen tai yhteisön ominaispiirteet ja mahdolliset paikalliset erityispiirteet, jotka vaikuttavat vaikutusten tunnistamiseen, arvottamiseen ja arviointiin. Arvioinnin alussa tarvitaan perustietoja päätöksen kohteena olevista ihmisistä, yhteisöstä ja heidän elinoloistaan. Kerättävät tiedot voivat liittyä esimerkiksi elinoloihin, eri väestöryhmien terveyteen, terveyseroihin, elämäntapoihin, elämänhallintaan, sosiaalisiin suhteisiin, palvelujen toimivuuteen, elinympäristön tilaan tai laatuun.

Tiedon analysointi auttaa vaikutusten tunnistamisessa ja niiden merkittävyyden arvioinnissa. Analysoinnissa on hyvä pohtia, kuinka tilanne poikkeaa kunnan tai maan keskiarvosta. Tietojen lähteet ja arvio tietojen luotettavuudesta ja puutteista on hyvä kirjata näkyviin.

Kuinka hankin tietoa?

Usein vaikutusten kohteena olevasta yhteisöstä ja sen arvoista ei tiedetä ennalta riittävästi. Eräs tapa suorittaa tiedonkeruu on edetä kolmivaiheisesti.

Tutustu dokumenttien avulla päätöksen kohteen erityispiirteisiin. (Onko alueella esimerkiksi tavallista enemmän lapsia tai vanhuksia? Millaisia arvoja asukkailla on?) Kokoa aineiston pohjalta alustava lista eri ihmisryhmistä, päätöksen mahdollisista vaikutuksista heihin ja vielä puuttuvista tiedoista.

Toteuta haastattelukierros, jonka avulla kokoat tietoa siitä, millaisia ihmisiä päätös koskettaa ja mitä he ajattelevat päätöksestä. Haastattele työntekijöitä, asukkaita ja asiakkaita, kunnes uusia asioita ei enää tule esiin.

Toteuta tarvittaessa laajempi lomakekysely tai puhelinhaastattelu, jonka avulla saat käsityksen erilaisten näkemysten kannattajien määrästä ja heidän ominaisuuksistaan.

Tiedonkeruun aineistoja ovat esimerkiksi hyvinvointikertomukset, hyvinvointiohjelmat, tilastot, indikaattorit, asiakirjat sekä omat ja muiden kokemukset. Menetelminä tiedonkeruussa voidaan käyttää mm. kyselyjä, haastatteluja, huolen vyöhykkeistöä, delfiteknikkaa, yhteistyöryhmiä, media-analyysia ja havainnointia. Asiantuntijapaneeleita voidaan käyttää esimerkiksi silloin, kun osallisia ei ole vielä tiedossa (esim. tulevat asiakkaat). Stakesin internetsivuilla <http://info.stakes.fi/iva/FI/Toteutus/Menetelmat/index.htm> esitellään arvioinnin eri vaiheisiin soveltuvia menetelmiä.

Esimerkkejä tiedonhankinnasta tavanomaisessa ennakoarvioinnissa

Toimijoiden tavoitteet ennakoarvioinnin taustalla

Eräissä kunnassa kerättiin vanhustenhuollon strategian pohjaksi eri toimijoiden tavoitteita: vanhustenhuollon asiakkaiden asettamat laatutavoitteet saatiin kuntakyselyn tuloksena, työntekijät kirjasiivat oman työnsä tavoitteet ja luottamushenkilöt kirjasiivat omassa seminaarissaan tavoitteet. Osa tavoitteista oli yhteisiä, osa oli myös keskenään ristiriitaisia. Ennakoarvioinnissa tieto tavoitteista on tärkeää, jotta vertailuvaiheessa pystytään tarkastelemaan, kenelle päätöksestä aiheutuu haittaa tai ketkä hyötyvät siitä.

	Asiakkaan laatu	Työntekijän laatu	Kunnan laatu
laaja palveluvalikoima	X	X	X
turvattomuuden tunteen poisto	X	X	
kotona asuminen on mahdollista	X		
palvelut saatavissa keskitysti	X	X	
vapaaehtoisen työn käyttöä lisätään	X		X
joustavat ja kattavat palveluajat			X
ennalta ehkäisevää työtä			X
työn tavoitteet tiedossa ja tulevaisuus hallinnassa			X

Nykytilan kartoittaminen tuo esiin vahvuudet ja heikkoudet

Oulunkaaren seutukunta ja Vaalan kunta hyödynsivät ennakoarviointia sosiaali- ja terveyspalvelujen hyvinvointia ja terveyttä edistävän seudullisen toimintamallin rakentamisessa. Toimintamallin luomisen pohjustukseksi selvitettiin jokaisen kunnan sosiaali- ja terveystoimen tilanne ja palvelujärjestelmän toimivuus. Lisäksi kartoitettiin sosiaali- ja terveydenhuollon tietojärjestelmien yhteensopivuutta ja tietoteknisten sovellutusten käyttöä sekä yksityisten ja kolmannen sektorin saataavuutta. Aineisto kerättiin kuntakierroksilla teemahaastattelemalla kunnanjohtoa (n = 7), johtavat sosiaali- ja terveystoimen viranhaltijat (n = 33) ja kuntien luottamusjohto (n = 18) kolmen kuukauden aikana. Tämän lisäksi tehtiin kuntien sosiaali- ja terveyspalvelujen palvelurakenneselvitykset, joissa vertailupohjana olivat valtakunnalliset suositukset.

Vaihe 3: Vaihtoehtojen kuvaaminen

Mitä kannattaa muistaa?

Päätöksenteossa on hyvä olla vaihtoehtoisia ratkaisumalleja. Vaihtoehtojen käsittely selkiyttää osallisten tavoitteita ja konkretisoi sitä, kuinka tavoitteet voidaan saavuttaa. Arvioitavat vaihtoehdot voidaan muodostaa niin, että kukin vaihtoehto toteuttaa yhtä näkökulmaa tai tietyn ihmisryhmän vaatimuksia. Se mahdollistaa päätökseen liittyvien ristiriitojen käsittelyn. Eräs keino tunnistaa ja luoda vaihtoehtoja on tehdä tulevaisuutta kuvaavia skenaarioita. Se auttaa näkemään oman työn ja päätettävän asian yhteyden erilaisiin tulevaisuuden kuviin.

Yhtenä vaihtoehtona on hyvä olla ns. nollavaihtoehto, eli kuvaus siitä, mitä tapahtuu, jos asiaan ei puututa. Nollavaihtoehdossa kuvitellaan nykyisen kehityksen jatkuvan muuttumattomana. Sitä käytetään arvioinnissa vertailun pohjana. Muutoksen tarpeellisuutta voidaan perustella nykytilan jatkamisen huonoilla seurauksilla tai voidaan todeta, että nykyinen tapa toimia on paras.

Kuinka kuvaan vaihtoehtoja?

Vaihtoehtoisia skenaarioita voidaan rakentaa soveltamalla esimerkiksi tulevaisuus-taulukkomenetelmää:

Kerää eri näkökulmat osallistujien ehdotusten perusteella, miettimällä keinoja kielteisten vaikutusten vähentämiseksi, nykyisen toimintamallin analyysin johtopäätöksistä sekä osallistujien pelkojen ja mielikuvien kautta (”mitä jos tapahtuukin näin...”).

Ryhmittele näkökulmat joko antamalla niille ensin otsikot ja jäsentämällä sisällöt eri otsikoiden alle tai ryhmittelemällä ensin sisällöt ja nimeämällä ryhmät kuvaavilla otsikoilla.

Yhdistä tarvittaessa samanlaisia sisältöjä tai lähellä toisiaan olevia otsikoita.

Tarkista lopuksi, että alkuperäiset näkökulmat löytyvät vaihtoehdoista, vaihtoehdot on kuvattu yhdenvertaisesti ja mukana on kuvaus siitä, mitä tapahtuu, jos mitään erityistä ei tehdä (0-vaihtoehto).

Kunnissa vaihtoehtojen muodostamisen apuna on käytetty mm:

- muiden kuntien esimerkkejä
- internetistä ja kirjallisuudesta saatavaa tietoa
- kunnassa tehtäviä kyselyjä, joilla selvitetään päätöksen kohteena olevien henkilöiden toiveita ja näkemyksiä asiasta
- oman työn (viranhaltijat, työntekijät) kautta tulevia kokemuksia ja asiantuntemusta
- kuntalaisten osallistumisen kautta arviointiin tuleva tietoa
- oman kunnan tilastotietoja.

Esimerkki vaihtoehtojen kuvaamisesta tavanomaisessa ennakkoarvioinnissa

Vaihtoehtojen rakentuminen osallistujien näkemyksistä ja valtakunnallisista suosituksista

Oulunkaaren seutukunnassa käynnistettiin sosiaali- ja terveyspalvelujen alueellisen rakenteen muuttamisprojekti, jossa yhtenä tavoitteena oli alueen eri toimijoiden keskinäisen yhteistoiminnan kehittäminen palvelujen tuottamiseksi. Seitsemässä kunnassa kartoitettiin palvelujen nykytila ja tavoitteet. Työssä oli mukana kuntien luottamus-, kunnan- sekä sosiaali- ja terveystoimen johto. Seudullista toimintamallia etsittiin vaihtoehtotarkastelun kautta.

Seudullisen hyvinvoinnin terveyskeskuksen mallien muodostamisessa huomioitiin sekä osallistujien näkemykset että valtakunnalliset suositukset. Aluksi muodostettiin kolme mallia: kunnallisten ratkaisujen malli, seudullisten ratkaisujen malli sekä malli, joka on kansallisen terveysprojektin, sosiaaliohjelman ja Terveys 2015 -ohjelman mukainen. Arviointiprosessin aikana huomattiin, että kunnallinen ja seutukunnallinen malli eivät ole riittäviä, koska seutukunta ei muodosta yhtenäistä työssäkäyntialuetta. Siksi laadittiin myös neljäs malli eli alueellisten ratkaisujen malli.

Esimerkki vaihtoehtojen kuvaamisesta nopeassa ennakoarvioinnissa

Vaihtoehdot löytyvät muiden kuntien ratkaisuksista

Riihimäellä oli lasten päiväkotipaikkoja tarpeeseen nähden liian vähän, mikä vuoksi haluttiin selvittää, voidaanko päivähoitotilannetta parantaa kuntalisän avulla. Aluksi kerättiin muiden kuntien esimerkkejä vaihtoehtoisista malleista maksaa lasten kotihoidontuen kuntalisää. Myös internetin kautta haettiin tarvittavaa tietoa. Kerätyn tiedon pohjalta muodostettiin viisi mallia ennakoarviointia varten:

Vaihtoehto 1: Kuntalisää maksetaan kaikille perheille, joilla on vähintään yksi alle 3-vuotias lapsi ja jotka hoitavat lapset kotona.

Vaihtoehto 2: Kuntalisää maksetaan perheille, joilla on vähintään yksi alle 2-vuotias lapsi ja jotka hoitavat lapset kotona.

Vaihtoehto 3: Kuntalisää maksetaan kohdennetusti niille perheille, joilla on alle 3-vuotias lapsi ja toinen vanhemmista siirtää työhön paluutaan.

Vaihtoehto 4: Kuntalisää maksetaan perheille, joilla on vähintään yksi alle 3-vuotias lapsi ja jotka hoitavat lapset kotona. Kuntalisän suuruus määräytyy perheen tulojen perusteella.

Vaihtoehto 5: Kuntalisää maksetaan perheille, joilla on vähintään yksi alle 3-vuotias lapsi ja jotka hoitavat lapset kotona. Kuntalisän saa, mikäli perheen tulot oikeuttavat lakisääteiseen hoitolisään.

Vaihe 4: Vaikutusten tunnistaminen

Mitä kannattaa muistaa?

Usein on helppo tunnistaa paljon mahdollisia vaikutuksia. Resurssien rajallisuuden vuoksi arviointiin voidaan kuitenkin valita vain pieni määrä vaikutuksia. Tunnistettujen vaikutusten listasta poimitaan arviointiin mukaan merkittävimmät vaikutukset.

Jos vaikutukseen liittyy ristiriitaisuutta, se kannattaa aina ottaa mukaan lähempään tarkasteluun. Eri tahojen merkittäviksi kuvaamat vaikutukset saattavat paljastaa pelkoja sekä vääriä tietoja päätöksestä. Nämä ristiriidat, pelot ja ennakkoluulot on otettava huomioon osallistumisen ja vuorovaikutuksen suunnittelussa.

Kuinka tunnistan vaikutuksia?

Ennakoarvioinnissa on hyvä tehdä erotus päätöksestä aiheutuvan muutosprosessin ja siitä seuraavien vaikutusten välillä. Vaikutusten tunnistaminen aloitetaan muutosprosessien pohdinnalla, jonka jälkeen tarkastellaan muutoksesta aiheutuvia vaikutuksia eri ihmisryhmille. Päätöksestä seuraava muutos voi olla väestön väheneminen, joka voi tietyissä tilanteissa aiheuttaa kyläläisten yhteisöllisyyden heikkenemisen.

Vaikutusten tunnistaminen voidaan tehdä työryhmäkeskustelujen perusteella, asiantuntijatyönä ja eri ihmisryhmiltä saadun palautteen avulla. Tunnistamisen avuksi soveltuvat esimerkiksi vaikutusverkot, tarkistuslistat sekä asiakkaiden, työntekijöiden tai tutkijoiden näkemykset todennäköisimmistä vaikutuksista.

Vaikutuksia voi tunnistaa:

- Eri väestöryhmien kautta (sukupuoli, ikä, sosioekonominen asema, ammatti)
Esim. edistäväkö vaihtoehdot sukupuolten välistä tasa-arvoa? Kaventavatko vai lisäävätkö vaihtoehdot terveyseroja eri väestöryhmien välillä tulojen, koulutuksen tai ammatin perusteella?
- Alueita tai aikoja tunnistaen (asuinpaikka, suunnittelualaue, kohdealue, nykyiset ja tulevat sukupolvet)
Esim. kuinka vaihtoehdot vaikuttavat eri kaupunginosissa asuviin palvelun käyttäjiin?

- Terveyden ja hyvinvoinnin taustatekijöiden eli determinanttien pohjalta (yksilölliset tekijät: ikä, sukupuoli, perimä, tiedot, taidot, kokemukset ja elintavat; sosiaaliset tekijät: sosioekonominen asema, toimeentulo, sosiaaliset ja yhteisölliset verkostot ja keskinäinen vuorovaikutus; rakenteelliset tekijät: koulutus, elinolot, elinympäristö, työolot sekä peruspalvelujen tasapuolinen saatavuus ja toimivuus, kulttuuriset tekijät: fyysisen, poliittisen ja taloudellisen ympäristön turvallisuus, viihtyisyys, vuorovaikutteisuus ja asenteet terveyteen).
Esim. onko vaihtoehtoja vaikutuksia vanhusten sosiaalisiin suhteisiin?
- Tavoitteiden kautta (eri toimijoiden tavoitteet)
Esim. tukeeko ehdotus kunnan tavoitetta lasten ja nuorten syrjäytymiskehityksen ehkäisemisestä?

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten tunnistamiseen voidaan käyttää myös seuraavaa tarkentuvaa prosessia:

Valistunut arvaus: Arvioija kerää eri lähteistä tietoa todennäköisistä vaikutuksista (avainhenkilöiden haastatteleminen, tarkistuslistojen, tutkimusten, indikaattorien, trendien, kyselyjen ja asiantuntijaverkoston hyödyntäminen).

Ensimmäinen tarkistuskierrös: Alustava lista tarkistetaan yhdessä työntekijän, arviointiryhmän tai asiantuntijoiden kanssa.

Toinen tarkistuskierrös: Vaikutuksen kohteen (asiakkaat, henkilökunta, asukkaat) suorittama tarkistus ja täydennys esim. kyselyn tai haastattelujen avulla.

Vaikutusten tunnistamisen apuna voi käyttää myös seuraavaa taulukkoa, johon kirjataan rinnakkain mitattavat ja ei-mitattavat hyödyt ja haitat (taulukko 2). Solujen tietoja ei vertailla tietyn kaavan mukaan, eikä niitä pelkistetä suhdeluvuksi tai kertoimeksi. Taulukon tarkoituksena on tuoda esille hyötyjen ja haittojen suhde. Hyötyjen ja haittojen arvottaminen on päätöksentekijän tehtävä. Menetelmää voidaan soveltaa esimerkiksi kiistanalaisissa asioissa, joissa on pelkona, että päätökset tehdään suljettujen ovien takana vain yhden intressin näkökulmasta.

TAULUKKO 2. Hyötyjen ja haittojen tarkastelu

Tietyn ratkaisun	Ei-mitattavissa olevat hyödyt	Mitattavissa olevat hyödyt	Ei-mitattavissa olevat haitat	Mitattavissa olevat haitat
Yksilölle				
Ihmisyhmälle				

On tärkeää tarkistaa, että vaikutuksia on tunnistettu monipuolisesti eri menetelmillä ja että juuri tähän päätökseen liittyvät tärkeät asiat on mietitty erikseen. Vaikutusten merkittävyyttä voidaan analysoida vastaamalla seuraaviin yleisiin kysymyksiin:

- Aiheuttaako vaikutus kuolemia, vammautumisia, sairauksia tai muita fyysisiä tai psyykkisiä oireita?
- Kuinka todennäköisesti vaikutus toteutuu? Onko mahdollisuuksia arvioida kaikkia epätodennäköisimpiäkin riskejä?
- Millainen on vaikutuksen kohteena oleva väestö (määrä, rakenne)? Mihin väestöryhmiin vaikutukset kohdistuvat? Ovatko alttiina sellaiset väestöryhmät, joiden muutoksen sietokyky on heikko (esim. lapset tai vanhukset, väestöryhmät on tunnistettava tapauskohtaisesti)?
- Mikä on vaikutuksen kesto (vuosia, kuukausia vai päiviä)?
- Mikä on vaikutuksen kohteena olevan väestön käsitys hyödyistä ja haitoista? Kokeeko yhteisö haitan niin suureksi, että ne jotka voivat, muuttavat pois?
- Vaikutuksen peruuttamattomuus ja lieventämismahdollisuudet? Voidaanko haitallinen vaikutus kompensoida, vai joutuuko asukas vain sopeutumaan vaikutukseen?
- Onko vaikutus osa laajempaa vaikutusketjua tai -verkkoa ja siksi tärkeä? Onko päätöksellä yhteisvaikutuksia tai kumuloituvia vaikutuksia?
- Liittyykö vaikutuksiin ristiriitoja?

Vaikutusten merkittävyyttä voidaan tarkastella myös kartoittamalla eri tahojen arvioita vaikutusten hyväksyttävyydestä tai merkittävyydestä. Täytyy kuitenkin muistaa, että merkittävyyttä ei voi suoraan tulkita vaikutuksen tunnistaneiden tahojen lukumäärän perusteella. Vaikutusketjuista osa voi olla sellaisia, että ne voi tunnistaa vain asiantuntija.

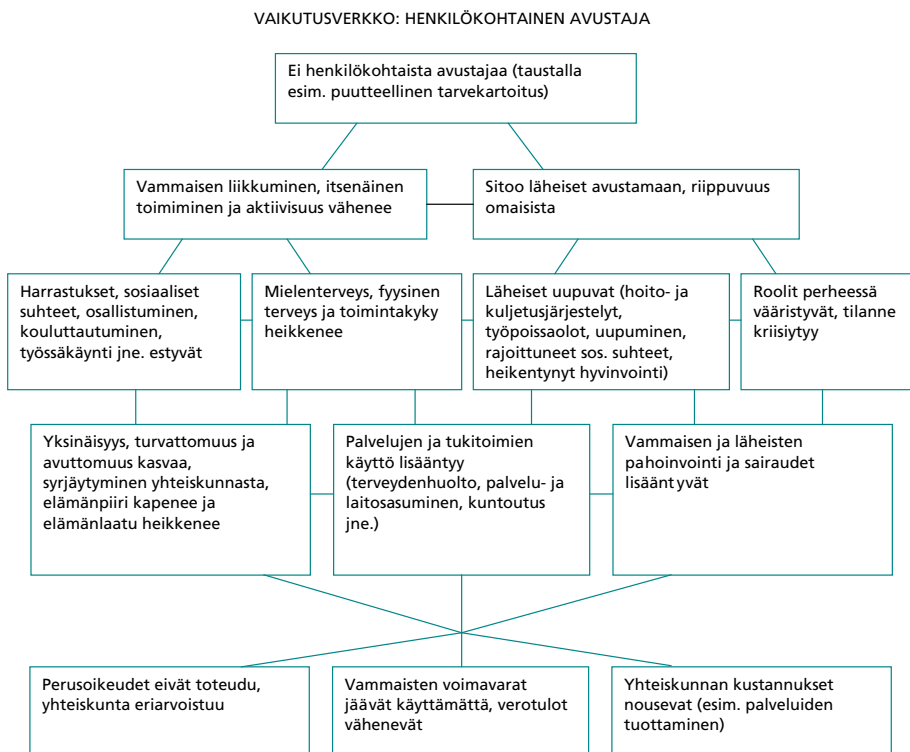
Esimerkkejä vaikutusten tunnistamisesta tavanomaisessa ennakkoarvioinnissa

Vaikutusten tunnistaminen on tarkentuva prosessi

Turun Runosmäen lähiössä arviointiin ennalta huvimajan sijaintivaihtoehtojen vaikutuksia. IVA:n tekemisestä vastanneet AMK-opiskelijat tunnistivat kirjallisen materiaalin pohjalta (esim. aluetta koskevat kirjoitukset lehdissä), mihin päätöksellä saattaisi olla vaikutuksia. Alustavan tunnistuksen jälkeen opiskelijat haastattelivat vaikutusten kohteena olevia ihmisiä eli alueen asukkaita ja muita paikallistoimijoita. Vaikutustarkasteluja tehtiin kaupunkirakenteen, elinympäristön, lähialueiden asukkaiden, lasten, koululaisten, nuorten, sosiaali- ja terveysalan, poliisin ja kiinteistölaitoksen näkökulmista.

Vaikutusverkko syy-seurausyhteyksien kuvaajana

Vaikutukset etenevät harvoin suoraviivaisena syy-seuraus-ketjuna. Toisiinsa yhteydessä olevia vaikutuksia voidaan kuvata paremmin vaikutusverkon tai -kehän avulla. Etelä-Suomen läänin vammaispoliittisessa ohjelmassa eri vaikutusten välistä yhteyttä havainnollistettiin vaikutusverkolla. Sen avulla kuvattiin esimerkiksi, millaisia vaikutuksia kuoron opiskelijan tulkkipalvelujen epäamisestä aiheutuu vammaiselle, hänen läheisilleen ja yhteiskunnalle. Vaikutukset ja niiden väliset yhteydet tunnistettiin kuntien vammaisneuvostojen ja vammaisasioiden parissa työskentelevien kokemuksiin perustuvista kertomuksista. Erilaisista kertomuksista koottiin yksi yhteinen tarina, joka esitettiin alla olevan vaikutusverkon muodossa. Vaikutusverkko kuvaa tilanteesta aiheutuvia moninaisia vaikutuksia, niiden välisiä yhteyksiä ja vaikutusten kasautumista.

Esimerkki vaikutusten tunnistamisesta nopeassa ennako- arvioinnissa

Vaikutusten tunnistaminen eri näkökulmista

Ähtärin kaupungissa selvitettiin kotipalvelun ja kotisairaanhoidon organisaatioiden hallinnollista yhdistämistä. Asiaa valmistellut työryhmä tunnisti alustavasti päätöksestä aiheutuvat seuraukset, joita olivat vaikutukset asiakkaaseen (esim. palvelun saatavuus, palvelun jatkuvuus, turvallisuus), henkilöstöön (esim. ammattitaito, johtaminen, saatavuus, asema), toimintaan (esim. sisäinen/ulkoinen yhteistyö, työnjako, joustavuus/organisointi), hoidon laatuun ja kustannuksiin. Tunnistamisen pohjalta työryhmä laati arviointilomakkeen. Kotipalvelun ja kotisairaanhoidon henkilökunta täytti lomakkeen kuvaten vaikutuksia vaihtoehdoittain.

Vaihe 5: Vaihtoehtojen vertailu

Mitä kannattaa muistaa?

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnissa erittelevä vertailumenetelmä antaa usein mahdollisuuden laajaan ja monipuoliseen vaikutusten kuvaamiseen. Erittelevät vertailumenetelmät lähtevät siitä, että yhteiskunnassa vallitsee erilaisia mielipiteitä. Siksi yhtä ja ainoaa ”oikeaa” tai ”parasta” vaihtoehtoa ei välttämättä ole, vaan kullakin vaihtoehdolla on hyviä ja huonoja vaikutuksia. Vaihtoehtojen paremmuus riippuu arvopohjasta ja näkökulmasta.

Kuinka vertailen vaihtoehtoja?

Arvioinnin kohteena on usein subjektiivisia seikkoja, ristiriitaisia tavoitteita ja erilaisia epävarmuuksia, joten kutakin vaikutusta kannattaa käsitellä ja kuvata sille ominaisimmalla tavalla: Esimerkiksi yksi vaikutuskokonaisuus on vaihtoehdoista aiheutuvat kustannukset tai rahassa mitattavat säästöt. Toisessa vaikutuskokonaisuudessa ovat muut mitattavat vaikutukset, kuten lasten huostaanotot tai yksinäisten vanhusten määrä. Kolmannessa vaikutuskokonaisuudessa ovat laadulliset vaikutukset, joita ei voi mitata rahassa tai ilmaista lukuina. Ne on hyvä ilmaista sanallisesti. Tarkoituksena ei ole yhteismitallistaa erityyppisiä vaikutuksia eli laskea niitä yhteen pisteyttämällä tai muuntamalla rahaksi.

Vaihtoehtojen erittelevässä vertailussa voidaan käyttää työskentelyssä ja raportoinnissa apuna ristiintaulukointia, jossa kunkin vaikutuksen ja vaihtoehdon leikkauspisteeseen kirjataan arvio vaikutuksen laajuudesta, kohdentumisesta ja/tai suunnasta (taulukko 3).

Taulukko 3. Malli arvioinnin yhteenvetotaulukosta

	Vaihtoehto A	Vaihtoehto B	Vaihtoehto C
Vaikutus X	30 000 euroa	50 000 euroa	80 000 euroa
Vaikutus Y	25 kpl	10 kpl	5 kpl
Vaikutus Z	turvattomuuden tunne lisääntyy, vastuunotto vähenee	turvattomuuden tunne säilyy ennallaan, vastuunotto vähenee	turvattomuuden tunne vähenee, vastuunotto kasvaa

Yhteenvetotaulukossa esitetään tiivistetty kuvaus vaikutuksista. Yksityiskohtaiset kuvaukset vaikutuksista ja niiden perusteluista voi kirjata arviointiraporttiin. Vaikutusten kuvaaminen ominaisimmalla tavalla jättää perustelut julkisiksi ja vaikutusten keskinäinen arvottaminen jää päätöksentekijöille. Eri vaihtoehtojen vaikutuksia kuvatessa ja arvioitaessa on tarpeellista pohtia, kuinka kielteisiä vaikutuksia voidaan vähentää ja myönteisiä vaikutuksia vahvistaa.

Eräs tapa kuvata vaikutuksia on määritellä kullekin toiminnolle tavoitteet ja tarkastella, kuinka tavoitteet toteutuvat kussakin vaihtoehdossa (ns. toiminto–tavoite-analyysi). Tavoitteet voivat olla laadullisia tai määrällisiä.

Vaikutusten ja vaihtoehtojen arvioinnissa:

- Käytä arvioinnin apuna taulukointia.
- Kuvaa erikseen laadulliset ja kustannusvaikutukset.
- Tarkastele, kuinka vaikutukset vastaavat asetettuja tavoitteita.
- Kirjaa haitallisten vaikutusten lieventämiskeinot.

Toiminnoille kirjattujen tavoitteiden julkinen esittäminen antaa tilaa arvokeskustelulle. Onko tavoitteena esimerkiksi nykyisen tilanteen säilyttäminen, parantaminen vai tilanteen huononemisen jarruttaminen? Tavoitteiden toteutumisen lisäksi täytyy muistaa kuvata myös ei-toivotut vaikutukset. Joskus päätöksestä aiheutuvat haitat voivat olla hyötyjä suurempia.

Esimerkkejä vaihtoehtojen vertailusta tavanomaisessa ennakkoarvioinnissa

Vaihtoehtojen vertailu voittaja–häviöjä-tarkastelulla

Eri vaihtoehtojen vaikutuksia voidaan vertailla voittaja–häviöjä-tarkastelun avulla. Siinä tarkastellaan, mihin ihmisryhmiin vaihtoehtojen hyödyt ja haitat kohdistuvat. Vertailu auttaa varmistamaan, että hyödyt tai haitat eivät kasaudu tietyllä ihmisryhmällä tai jakaudu muulla tavoin epäoikeudenmukaisesti. Pääkaupunkiseudun liikennejärjestelmäsuunnitelman tarkistuksessa käsiteltiin hyötyjen jakautumista eri väestöryhmille ja alueille.

Liikennepoliittisten toimintalinjojen merkittävimmät voittajat

Teema	Ajoneuvoliikennepainotteisen toimintalinjan voittajat	Joukkoliikennepainotteisen toimintalinjan voittajat
Ikärakenne	Aikuiset	lapset, nuoret, vanhuksat
Perherakenne	Lapsiperheet	yhden hengen ruokakunnat
Tulot	Suurituloiset, erityisesti pientalo-alueilla	Pienituloiset kaikilla alueilla

Kustannusvaikutusten ja laadullisten vaikutusten erittelevä vertailu

Etelä-Suomen läänin vammaispoliittisessa ohjelmassa vaikutuksia vertailtiin yksilön, yhteisön ja yhteiskunnan näkökulmasta. Ajatuksena oli, että ohjelma tarjoaisi tietoa eri näkökulmista ja eri lukijoille. Yksilön näkökulmasta kirjoitetuissa ”tari-noissa” kuvattiin, mitä vaikutuksia tavoitteiden toteutumatta jääminen aiheuttaa vammaiselle henkilölle ja hänen lähipiirilleen. Yhteiskunnan näkökulmasta laadi-tuissa kuvauksissa tarkasteltiin, millaisia kustannusvaikutuksia tavoitteiden toteu-tumisesta seuraa.

Tavoite: tasa-arvoisuus ja yksilöllisyys

Esimerkkinä vammaisten henkilöiden mahdollisuus itsenäiseen liikkumiseen

JOS TAVOITE EI TOTEUDU?

YKSILÖN NÄKÖKULMASTA

40-vuotias mies saa aivoverenvuodon, jonka seurauksena hänen liikunta- ja toimintaky-kynsä olennaisesti muuttuvat. Aikaisemmin erittäin aktiivisesta, liikuntaa harrastanees-ta aikuisesta miehestä tulee kuin oman ko-tinsa vanki. Seurauksena on yksinäisyyttä, tarpeettomuuden tunnetta ja masennus-ta. Vamma on niin vaikea, ettei oman auton ajaminen ole enää lääketieteellisistä syistä (näkökenttäpuutokset) mahdollista. Ilman kuljetus- ja saattajapalvelua hän jää täysin riippuvaiseksi kotipalvelun avusta ja siitä, miten muut perheenjäsenet pystyvät hän-tä kuljettamaan ja saattamaan. Hän haluaisi tavata ystäviään, käydä itsenäisesti kaupoi-sa ja harrastuksissa, mutta ilman riittävää kuljetuspalvelua se ei ole mahdollista. Kun-toutuminen hidastuu, kun itsenäistä liikku-mista rajoitetaan.

TAVOITTEEN TOTEUTUMINEN YHTEISKUN-NAN NÄKÖKULMASTA

Kuljetuspalveluiden järjestäminen lisää vammaisten tasa-arvoisia mahdollisuuksia ja edistää perustuslain edellyttämää yhdenver-taisuutta. Kuljetuspalvelun riittämättömyydestä tu-lee kunnille ja valtiolla kustannuksia lisään-tyneiden palvelujen kautta. Liikkumaan ky-kenemätön henkilö tarvitsee kotipalvelua ja kotisairaanhoidoa. Mielenterveyspalvelui-den ja kuntoutuksen tarve kasvaa. Lääkäriä ja lääkkeitä tarvitaan usein. Toimintakyvyn heikkeneminen voi johtaa raskaampiin pal-veluihin (esim. palveluasuminen). Jos kulje-tuspalvelun kustannukset henkilöä kohden ovat Uudellamaalla keskimäärin 1 253 €/v ja ympärivuorokautisen palveluasumisen kus-tannukset 134 550 €/v/hlö, on ennalta eh-käisevään kuljetuspalveluun panostaminen myös taloudellisesti kannattavaa.

Esimerkki vaihtoehtojen vertailusta nopeassa ennakoarvioinnissa

Vaihtoehtojen tarkastelu eri näkökulmista

Salon kaupungissa valmisteltiin IVA:a apuna käyttäen perusturvalautakunnan kannanottoa kehitysvammaisten jatko-opetuksesta. Arvioinnin tehnyt työryhmä pohti vaihtoehtojen vaikutuksia kehitysvammaisten, heidän perheidensä, perusturvan ja talouden näkökulmasta. Vertailu tehtiin taulukkomuotoon.

	Vaihtoehto 0	Vaihtoehto 1	Vaihtoehto 2
Esitys	Kehitysvammaisten jatko-opetus Salossa loppuu kokonaan	Salon seudun koulutuskuntayhtymä hakee vammaisten opetukseen opetuslupaa ja lisäpaikkoja ja myös saa ne	Perusturvalautakunta järjestää kehitysvammaisten jatko-opetuksen Salossa
Vaikutus kehitysvammaisten/perheiden kannalta	<ul style="list-style-type: none"> – kuntoutuksellinen ja valmentava opetus loppuu – ammattitutkintoa ei mahdollista suorittaa kotipaikkakunnalla – koskee vuositasolla 4–7 salolaista henkilöä 	<ul style="list-style-type: none"> – nykytilanne säilyy ja mahdollisesti paraisi, monipuolisemmat opiskelumahdollisuudet – palvelee myös seudullisesti 	<ul style="list-style-type: none"> – opetus säilyy Salossa, voidaan myydä muille kunnille
Vaikutus kaupungin/perusturvan kannalta	<ul style="list-style-type: none"> – paineet päivätoiminnan tai työtoiminnan järjestämiseen nuorille – opetuksen erityisosaaminen katoaa seudulta – lisähenkilöstön tarve – asumisvalmennuksen tehostamistarve 	<ul style="list-style-type: none"> – yhteistyö jatkuu ennallaan – erityisosaaminen seudulla säilyy ja vahvistuu 	<ul style="list-style-type: none"> – opetuksen järjestäminen kokonaan uusi tehtävä – lisähenkilöstön tarve – tilojen tarve
Vaikutus talouden kannalta	<ul style="list-style-type: none"> – menot kasvavat, noin yhden henkilön palkkakustannukset lisää (30 000 euroa) 	<ul style="list-style-type: none"> – ei muutosta kaupungin/perusturvan talouteen – valtiolta rahaa seudulliseen opetukseen 	<ul style="list-style-type: none"> – menot kasvavat – opettajan ja avustajien palkat, oppimateriaalit, tilavuokrat yms. – n. 1 000 000 €/v + ruokailukustannukset – kunta ottaa valtiolle kuuluvan tehtävän rahoitusvastuun

Vaihe 6: Raportointi

Mitä kannattaa muistaa?

Arvioinnin tulosten raportoinnilla on suuri merkitys, koska arviointiprosessin tarkoituksena on tuottaa tietoa päätöksenteon tueksi. Arviointia raportoitaessa vaikutukset ja niiden taustat tulee esittää mahdollisimman selkeästi, havainnollisesti ja ymmärrettävästi. Kirjallisen raportoinnin lisäksi arviointia on hyvä esitellä ja käsitellä myös suullisesti.

Kuinka raportoin arvioinnin?

Arvioinnin yhteenvedo voidaan esittää:

- taulukkona vaikutuksista tai tavoitteiden toteutumisesta
- hyötyjen ja haittojen kuvauksella
- arvostusten kuvauksen kautta
- voittajien ja häviäjien kuvauksella.

Arvioinnin lopputulos annetaan päättäjille. Päättäjät valitsevat saamaansa arviointimateriaalia apuna käyttäen jatkosuunnitteluun etenevän vaihtoehdon. Raportointi voi sisältyä esittelymateriaaliin, suunnittelu- tai päätösasiakirjaan (esim. hyvinvointiohjelma) tai se voi olla erillinen arviointiselostus. Raportointia on myös arviointiprosessin aikana tapahtuva tiedon jakaminen eri tahoille.

Raportoinnin kieli ja käsitteistö tulee pitää selkeänä ja yleiskielisenä, jotta mahdollisimman monet voivat sen ymmärtää. Myös tietojen lähteet ja käytetyt menetelmät on hyvä kuvata.

Vaikutusten kuvausten ja arvioinnin perusteella lukijan tulisi pystyä muodostamaan oma käsityksensä, ilman että hänen tarvitsee paneutua arviointimenetelmien periaatteisiin tai taustateorioihin. Arvioijan tai arviointiryhmän ei tarvitse esittää parasta vaihtoehtoa, vaan vaihtoehtojen arvottaminen ja paremmuusjärjestykseen laittaminen on päätöksentekijälle jäävää arvottamistyötä.

Esimerkki raportoinnista nopeassa ennakoarvioinnissa

Arviointilomake raportoinnin tukena

Salon kaupunkisuunnitteluosasto laati ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin Utiskan lähileikkipuiston rakentamisesta. IVA:n raportoinnin apuna käytettiin lomaketta, johon kirjattiin vaihtoehtojen myönteiset ja kielteiset vaikutukset. Lomakkeen lopussa esitettiin yhteenveto arvioinnin tuloksista, jotka sisällytettiin myös lautakunnan käsittelyyn menneeseen esitystekstiin. Esimerkkiä on lyhennetty.

Asia: Utiskan lähileikkipuiston rakentaminen

Esittelijä: Kaupunginpuutarhuri

IVA-arviointi: Kaavasuunnittelija

1. Esitys:

Utiskan lähileikkipuisto rakennetaan puisto-osaston tekemän yleissuunnitelman mukaisesti omakotitalotontille.

Esityksen vaikutukset:

Myönteiset: (– –) Puiston rakentaminen parantaa asuinalueen viihtyvyyttä erityisesti lapsiperheiden osalta. Puisto tarjoaa lapsille ja heidän vanhemmilleen kokoontumispaikan ja luo mahdollisuuden sosiaalisten kontaktien solmimiseen. (– –)

Kielteiset: Leikkipuiston lähitonttien omistajat/haltijat saattavat kokea asemakaavasta poikkeavan rakentamisen kielteisenä. (– –)

Leikkipuiston rakentamisen myötä kaupunki menettää yhden luovutettavan asuintontin ja siitä saatavat tulot. Tontin 14–24-7 pinta-ala on 1 302 m². Sen myyntihinta olisi noin 17 000 €. Jos kyseinen tontti vuokrattaisiin, kaupunki saisi vuokratuloa 714 € vuodessa.

2. Millaisia vaikutuksia aiheutuu, jos toimintaa jatketaan ennallaan?

Asukkaat ovat toivoneet leikkipuistoa. Jos puistoa ei rakenneta lainkaan, asukkaat kokevat, että heidän toiveitaan ei ole otettu huomioon. (– –)

Mikäli puiston lähinaapurit kokisivat leikkipuiston sijainnin ongelmalliseksi, he voisivat olla tyytymättömiä siihen, että puisto jää rakentamatta, mutta muuten rakentamatta jättämisen vaikutukset alueen asukkaille ovat kielteisiä.

3. Vaihtoehtoinen esitys:

Utiskan lähileikkipuisto rakennetaan aluetta ympäröivälle lähivirkistysalueelle.

Vaihtoehdoisen esityksen vaikutukset:

Myönteiset: Leikkipuiston sijoittaminen VL-alueelle mahdollistaisi suuremman puiston rakentamisen, jolloin leikeille jäisi enemmän tilaa. (– –)

Kielteiset: Asuntoalueen eteläpuolinen VL-alue sekä kaakkois- ja lounaisreunoilla sijaitsevat VL-alueet ovat maastollisesti puiston rakentamiseen sopimattomia – –. (– –)

Yhteenveto

Leikkipuiston rakentaminen Utiskan alueelle on asukkaiden esittämien toiveiden mukaista ja parantaa lapsiperheiden toimintaedellytyksiä sekä viihtyvyyttä. Puiston sijainti alueen keskellä on paras vaihtoehto saavutettavuuden kannalta. Puiston rakentamisella laaditun yleissuunnitelman mukaisesti on myönteisiä vaikutuksia useille alueen asukkaille.

Mahdolliset kielteiset vaikutukset kohdistuvat lähinaapureihin. Niitä voidaan lieventää suojaistuksilla leikkipuiston ja tonttien välissä, kuten yleissuunnitelmasa on esitettykin. Leikkipuiston aitaaminen kokonaan osoittaisi lapsille selvästi, missä kulkee puiston ja tontin raja. Aitaaminen ja portin rakentaminen parantaisivat myös puiston turvallisuutta, koska silloin lapset eivät pääsisi juoksemaan suoraan kadulle.

Asiaa valmisteltaessa kaupunginpuutarhuri, kaupunginarkkitehti ja vs. kaupungingeodeetti neuvottelivat puiston sijainnista ja toteutusvaihtoehdoista. Leikkipuiston rakentaminen asuintontille vaatii joko asemakaavan muuttamista tai poikkeuksen hakemista asemakaavasta. Neuvottelujen tuloksena päädyttiin siihen, että leikkipuisto voitaisiin sijoittaa tontille 14–24-7 ja puisto-osasto hakee poikkeamisen asemakaavasta.

Koska päädyttiin poikkeamisenmenettelyyn, naapuritonttien omistajille/haltijoille annettiin kirjeitse tieto puiston rakentamishankkeesta. Kukaan kuultavista naapureista ei vastustanut puiston rakentamista yleissuunnitelman mukaiseen paikkaan. Esitetyt muistutukset koskivat puiston aitamistarvetta ja istutettaviksi valittuja puita.

Vaihe 7: Seuranta

Mitä kannattaa muistaa?

Seurannassa tarkastellaan, kuinka ennakoitujen vaikutukset ovat toteutuneet ja mitä arvaamattomia vaikutuksia päätöksestä on aiheutunut. Suunnitelmien ja ohjelmien seurannassa voidaan tarkastella myös ohjelman tavoitteiden toteutumista. Seurannassa tulee huomioida kumulatiiviset ja epäsuorat vaikutukset, joita ei itse arvioinnissa välttämättä pystytty ennakoimaan.

Seuranta parantaa vaikutusten arviointien laatua. Sen avulla voidaan tietää, olivatko vaikutukset sellaisia kuin arvioinnissa oletettiin ja onnistuivatko haitallisten vaikutusten lieventämistoimenpiteet. Seuranta kehittää arvioijan osaamista, ja se tuo esille tekijöitä, joihin arviointiprosessissa tulisi kiinnittää enemmän huomiota. Se tuottaa tietoa toistuvien suunnitelmien tai ohjelmien päivittämistä varten ja on uuden tiedonkeruuprosessin alku.

Kuinka vaikutuksia seurataan?

Seurantaa varten voidaan laatia seurantasuunnitelma, josta käy ilmi:

- Mitä seurataan? Esim. muutokset palvelutasossa, väestörakenteen ja määrän muutokset, syrjäytyminen, osallistuminen yhteisön toimintaan jne.
- Kuinka usein seurataan? Esim. kerran, määräajoin, kerran valtuustokaudessa, nimetyn viranomaisen toimesta, "jatkuvasti" jne.
- Kenen vastuulla seuranta on? Kuka seurannan toteuttaa ja kuka sitä valvoo? Esim. viranomaiset, "yleisen mielipiteen painostus".

Seurannan toteuttamistapoja kannattaa pohtia sekä vaikutusten kohteena olevien ihmisten kannalta että asiantuntija- tai viranhaltijanäkökulmasta (taulukko 4). Seurantatyyppjä voidaan jaotella myös seurannan jatkuvuuden pohjalta. Tämä raja on varsin häilyvä; sekä kertaluonteisissa että toistuvissa seurannoissa voidaan käyttää samoja menetelmiä ja tietolähteitä. Erona on vain seurantakertojen lukumäärä.

TAULUKKO 4. Seurannan toteuttamisen tapoja. Seuranta voidaan jäsentää esimerkiksi toistuvuuden ja tekijän mukaan

Tekijä/kohde	Seurannan tyyppi	
	Kertaluonteinen seuranta	Jatkuva/toistuva seuranta
ihminen, asiakas, kuntalainen, "vaikutuksen kohde"	<ul style="list-style-type: none"> – keskustelu-/palautetilaisuus – asukaskysely – haastattelut 	<ul style="list-style-type: none"> – toistuvat asiakas-/kuntalaiskyselyt – lehtikirjoittelun seuraaminen – kuntalaispalautteen seuraaminen – asiakaspalaute
viranomainen, palveluntuottaja	<ul style="list-style-type: none"> – seurantatutkimus – kysely/barometri viranomaisille tai palveluiden käyttäjille – havainnointi 	<ul style="list-style-type: none"> – hyvinvointikertomus – tilastoseuranta – indikaattorit – budjettiseuranta – toimintakertomukset

Kunnissa tehtävä lakisääteinen viranomaisseuranta voi tuottaa tietoa vaikutusten arvioinnin seurantaan. Lisäksi evaluaatiotutkimuksia kannattaa hyödyntää. Näiden lisäksi tarvitaan usein myös kyseessä olevaa ennakoarviointia varten räätälöityä seuranta.

Esimerkkejä seurannasta nopeassa ennakoarvioinnissa

Kyselyllä tietoa toteutuneista vaikutuksista

Luvialla arvioitiin ennalta lasten kotihoidontuen kuntalisän käyttöönottamisen vaikutuksia. Ennakoarvioinnin teon jälkeen kuntalisä päätettiin ottaa käyttöön vuoden määräaikaisena kokeiluna, jotta nähtäisiin, millaisia todellisia vaikutuksia sillä on. Kokeilun aikana selvitettiin kuntalisän saajille suunnatulla kyselyllä, kuinka ennakoitujen vaikutukset olivat toteutuneet ja millaisia ennalta arvaamattomia vaikutuksia kuntalisän käyttöönotosta oli seurannut. Vastauksista havaittiin muun muassa, että kuntalisän käyttöönotolla ei ollut vaikutuksia kuntaan tulevien uusien veronmaksajien määrään. Tuloksista ei myöskään noussut esiin mitään suurempaa, jota ei olisi osattu ottaa huomioon jo ennakoarvioinnissa. Seurantakyselyn pohjalta ei kuitenkaan pystytty laskemaan kuntalisän kustannusvaikutuksia eikä sitä, kuinka paljon kuntalisä vähensi päivähoiton menoja. Kyselyn perusteella voitiin todeta, että vajaa kolmasosa kuntalisää saaneista lapsista olisi hoidettu kotona kuntalisästä huolimatta.

Pöytäkirja seurantatietojen raportointifoorumina

Riihimäellä lasten kotihoidontuen kuntalisän käyttöönottamisesta tehdyn ennakoarvioinnin toteutumista seurattiin perusturvalautakunnan pöytäkirjojen ilmoitusasioissa. Ennakoarvioinnissa esitetyt luvut kuntalisän käyttäjien määrästä osoittautuivat melko tarkoiksi. Toisaalta taas arvioinnissa esitetyt vapautuvat päivähoitopaikkamäärät eivät toteutuneet arvioinnin mukaisina. Seurantaa päätettiin tehdä ainakin vuoden ajan, jonka jälkeen voidaan kenties kattavammin sanoa, kuinka ennakoarvioinnissa esitetyt vaikutukset ovat toteutuneet ja mitä mahdollisia ennalta arvaamattomia vaikutuksia siitä on seurannut.

Kokonaiskuva vaikutuksista seuraamalla käyntimääriä ja tyytyväisyyttä

Hartola, Heinola ja Sysmä valmistelivat kolmen kunnan terveyskeskusten yhteispäivystyskokeilua ennakoarvioinnin avulla. Päivystyskokeilun vaikutusten seuranta toteutettiin keräämällä tietoa kokeilun vaikutuksesta asiakasmääriin. Turhat päivystyskäynnit vähenivät osittain, niin kuin ennakoitiinkin. Lisäksi toteutettiin kyselyt asiakkaille ja henkilökunnalle. Asiakaskyselyä jaettiin päivystykseen tulleille joutsalaisille ja hartolalaisille koko päivystyskokeilun ajan. Henkilökuntakysely suunnattiin Hartolan, Heinolan ja Sysmän terveyskeskusten henkilökunnalle kokeilun alku- ja loppuvaiheessa. Asiakkaat ja henkilökunta suhtautuivat kokeiluun myönteisesti, ja heiltä tullut palaute oli positiivista. Ennakoitujen negatiiviset vaikutukset asiakkaisiin ja henkilökuntaan eivät siis näyttäneet toteutuneen. Koska päivystysmalli oli vasta kokeiluvaiheessa, saatiin seurannan avulla myös tietoa siitä, kuinka mallia kannattaa kehittää ennen lopullista päätöstä.

5 Esimerkkejä arvioinnin käytöstä

Tavanomainen IVA: Kajaanin hyvinvointistrategian toimeenpano

Miksi IVA tehtiin?

Kajaanin hyvinvointistrategia valmistui vuonna 2001. Sen jälkeen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työryhmä mietti, miten jatkaa hyvinvointistrategiatyötä. Samaan aikaan Kainuussa käynnistyi aluehallintokokeilun suunnittelu.

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työryhmä koki, että sillä on tarve vaikuttaa aluehallintokokeilun toteuttamiseen ja varautua muutokseen. Työryhmässä nähtiin, että tulevasta muutoksesta huolimatta kaupungissa on joka tapauksessa tehtävä työtä hyvinvoinnin edistämiseksi. Työryhmä päätti keväällä 2003, että IVA:a hyödynnetään Kajaanin hyvinvointistrategian toimeenpanossa.

Prosessin kulku ja osallistujat

Monialaiseen hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työryhmään kuului perusturvajohtaja, terveyden edistämisen suunnittelija, teknisen toimen kaavoittaja, työsuojeluvaltuutettu sekä edustajat sivistystoimialasta, liikuntaneuvostosta, vanhusneuvostosta, lapsi- ja nuorisosiain neuvottelukunnasta, Kajaanin ammattikorkeakoulusta ja Kajaanin kehittämiskeskuksesta.

Strategian toimeenpanon ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi käynnistyi maaliskuussa 2003, jolloin pidettiin seudullinen hyvinvointipoliittinen seminaari. Seminaarin tavoitteena oli yhteisen näkemyksen luominen hyvinvoinnin ja terveyden edistämässä ja Terveys 2015 -kansanterveysohjelman tavoitteiden toteutumisen Kainuussa. IVA toteutettiin hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työryhmän kokouksissa (6 kokousta) sekä työryhmän jäsenten omissa organisaatioissa. Seminaarin lisäksi Stakes osallistui kahteen työryhmän kokoukseen.

Vaihtoehdot ja vaikutukset

Hyvinvointistrategian toimeenpanomallien muodostaminen eteni asteittain tarkentuvana prosessina. Alustavia vaihtoehtoja hahmoteltiin keskustelemalla asiaan liittyvistä uhkakuvista ja mahdollisuuksista. Ensimmäiset malliaihiot erosivat toisistaan seudullisuuden, verkostoitumisen ja sairaus-/perhelähtöisyyden osalta (taulukko 5).

TAULUKKO 5. Hyvinvointistrategian toimeenpanon ensimmäiset luonnosmallit

Mallien erot	Sairauslähtöinen Lähi/Seutu/ Maakunta	Perhekeskeinen Lähi/Seutu/Maakunta
Iso verkostomalli	Ve 1	Ve 2
Pieni verkostomalli	Ve 3	Ve 4

Mallit tarkentuivat vähitellen, kun niiden sisältöä ryhdyttiin kuvaamaan kaupungin kriittisten menestystekijöiden (vaikuttavuus, palvelukyky, henkilöstö, prosessit ja rakenteet sekä talous) kautta (taulukko 6).

Mallien muodostaminen sekä niiden sisällöistä ja toteutumisen ehdoista keskusteleminen veivät aikaa. Neljästä vaihtoehtoisesta mallista päädyttiin samankaltaisten mallien yhdistelyn jälkeen kolmeen erilaiseen malliin:

Malli 0: Lainsäädäntölähtöinen sektoroitu malli, jossa palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat palvelut erikois-/erityisaloittain.

Malli 1: Sektoripainotteinen sekamalli, jossa palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat palvelut suurimmaksi osaksi joko erikois-/erityisaloittain tai yhteisölähtöisenä palveluna.

Malli 2: Asiakaslähtöinen malli, jossa palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat erityisosaamisen palvelut yhteisölähtöisenä palveluna.

TAULUKKO 6. Toimeenpanomallien yksityiskohtaiset kuvaukset (osa taulukosta)

	Malli 0 Lainsäädännön mukaan sektoroi- tu malli	Malli 1 Sektoripainottei- nen sekamalli	Malli 2 Asiakaspainottei- nen sekamalli	Malli 3 Asiakaslähtöinen malli
	Palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat palvelut erikois-/erityisaloittain	Palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat palvelut suurimmaksi osaksi erikois-/erityisaloittain	Palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat palvelut suurimmaksi osaksi yhteisölähtöisenä palveluna	Palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat palvelut yhteisölähtöisenä palveluna
Vaikutavuus	Lainsäädäntölähtöinen lähestymistapa luo asiakkuuksia Asiantuntijat yhteisön ulkopuolella Määrälliset mittarit	Yhteisölähtöinen lähestymistapa, jonkin verran asiantuntijuutta myös yhteisössä	Yhteisölähtöinen lähestymistapa, asiantuntijuutta enemmän yhteisössä Laadulliset mittarit	Yhteisölähtöinen lähestymistapa, asiantuntijuus yhteisössä Laadulliset ja määrälliset mittarit
Palvelukyky	Maakunnallisesti ja valtakunnallisesti painottuneet palvelut Vahva erikois-/erityisosaaminen eriytetty Laaja-alaisten palvelujen vähentyminen	Maakunnallisesti ja seudullisesti painottuneet palvelut Osaajat toimivat alueella Suppea lähipalvelu/tahojen määrä määritetty Palvelut liikkuvat tai ihmiset liikkuvat	Lähipalvelupainotuneet palvelut Lähipalvelut antavat avun, seudulliset erityisosaamisen Palvelut liikkuvat tai ihmiset liikkuvat	Lähipalvelupainotuneet palvelut Osaajat toimivat alueella Erikois-/erityisosaaminen heikompaa Suppea lähipalvelu/tahojen määrä määritetty, määrä kärsii laadun kustannuksella (palvelu saatavissa erikseen määritettyinä aikoina)
Henkilöstö				
Prosessit ja rakenteet				
Talous				

Hyvinvointistrategian toimeenpanolla tunnistettiin olevan vaikutuksia eri ikäryhmiin, henkilöstöön ja eri hallinnonalojen toimintaan. Mallien vaikutuksia eri väestöryhmiin tarkasteltiin tarkemmin työryhmän jäsenten omissa organisaatioissa (esim. vanhusneuvostossa, lapsi- ja nuorisosaian neuvottelukunnassa). Organisaatiot tunnistivat vaikutuksia erityisesti oman taustaryhmänsä näkökulmasta. Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työryhmä kokosi yhteen eri organisaatioiden

näkemykset mallien vaikutuksista, ja työryhmän sihteeri koosti niistä yhteenveto-
taulukon (taulukko 7). Myöhemmin vertailtiin vielä, kuinka hyvin mallit ja niiden
ennakoidut vaikutukset toteuttavat hyvinvointistrategiaan kirjattuja tavoitteita.

TAULUKKO 7. Hyvinvointistrategian toimeenpanomallien arvioinnin yhteenvetotaulukko
(luonnos 11.11.2003, osa taulukosta)

Kajaani	Malli 0 Lainsäädännön mukaan sektoroitu malli Palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat erityisosaamisen palvelut erikois-/erityisaloittain	Malli 1 Sektoripainotteinen sekamalli Palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat palvelut suurimmaksi osaksi joko erikois-/erityisaloittain tai yhteisölähtöisenä palveluna	Malli 2 Asiakaslähtöinen malli Palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat erityisosaamisen palvelut yhteisölähtöisenä palveluna
Vaikutukset lapsiin ja työikäisiin ikäihmisiin	Luukutettua palvelua, sektorikohtainen lähestymistapa; asiakkaan saama palvelu pirstaloituu palvelujärjestelmässä Hoitotakuu vaikea toteuttaa; palvelujen saanti vaikeutuu Erikoisosaamista enemmän Verkosto on suppea Ketjuuntuneet linjaorganisaatiot; palvelujärjestelmän eri tasoilla erityisosaaminen hallinnoidaan erikoisaloittain Ei tue ennalta ehkäisevää toimintaa Ei tue selviytymistä tukevaa toimintaa	Luukutettua palvelua/ palveluissa yhden luukun periaate, sektori-kohtainen/laaja-alainen lähestymistapa Hoitotakuu todennäköisesti helpompi toteuttaa; palvelujen saanti helpottuu Erikoisosaamista jonkin verran vähemmän/erikoisosaajia jonkin verran vähemmän kuin malli 0 Verkostotyöskentely on työntekomallina Jonkin verran ketjuuntuneet linjaorganisaatiot; jotkut erikoisalat erityisaloittain hallinnoitu sekä yhteisölähtöisesti; matala ja leveä organisaatio Tukee jossain määrin ennalta ehkäisevää ja selviytymistä tukevaa toimintaa	Palveluissa yhden luukun periaate, laaja-alainen lähestymistapa; asiakas on kokonaisuus Hoitotakuu todennäköisesti helpompi toteuttaa, asiakas voi valita, mistä hän hakee palvelut Erikoisosaajia on vähemmän Verkostotyöskentely on aidompaa Erityisosaaminen organisoitu yhteisölähtöisesti; matala ja leveä organisaatio Tukee ennalta ehkäisevää toimintaa Tukee selviytymistä tukevaa toimintaa

Kajaani	Malli 0 Lainsäädännön mukaan sektoroitu malli Palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat erityisosaamisen palvelut erikois-/erityisaloittain	Malli 1 Sektoripainotteinen sekamalli Palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat palvelut suurimmaksi osaksi joko erikois-/erityisaloittain tai yhteisölähtöisenä palveluna	Malli 2 Asiakaslähtöinen malli Palvelujärjestelmä tarjoaa lainsäädännön velvoittamat erityisosaamisen palvelut yhteisölähtöisenä palveluna
Vaikutukset henkilöstöön – johtamisen syvyys – henkilöstön jakaminen	Linjajohtajalla suuri merkitys sektorin sisäisen kehityksen suunnasta/henkilöstön uudistumiseen ja työkykyyn Asiakkaat liikkuvat, henkilöstö ei liiku Arvostaa henkilöstön syvempää erityisosaamista Henkilöstöllä työnjohdon tukeutuva työote Johtajuudessa korostuu asiajohtaminen Johtaminen oman tehtävän ohella	Organisointi ratkaiseva henkilöstön uudistumiseen ja työkykyyn Asiakkaat tai henkilöstö liikkuvat. Valinnoista riippuen asiakkaat ja henkilöstö liikkuvat tai ovat liikkumatta Henkilöstöllä joko työnjohdon tukeutuva työote tai itsenäinen työote organisoinnista riippuen Johtajuudessa korostuu jossain määrin sekä asiajohtaminen että toimintaedellytysten luominen Johtaminen osittain oman tehtävän ohella	Organisointi ratkaiseva henkilöstön uudistumiseen ja työkykyyn. Asiakkaat ja henkilöstö liikkuvat tilanteen mukaan Arvostaa henkilöstön laaja-alaisempaa osaamista Henkilöstöllä itsenäinen työote Johtajan tärkein tehtävä on toimintaedellytysten luominen Verkostojohtaminen (haavoittuva)

IVA:n käyttö ja hyöty

Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen työryhmä käsitteli hyvinvointistrategian toimeenpanoa kokouksessaan joulukuussa 2003. Työryhmä päätti lähestyä Kainuun hallintomallikokeilun työvaliokuntaa ja pyytää mahdollisuutta tulla esittelemään hyvinvointistrategian toimeenpanoa varten luotuja vaihtoehtoisia malleja Kainuun hallintomallikokeilun toteuttamiseen ja muutokseen varautumiseen. Lisäksi päätettiin lähettää aineisto tiedoksi kaikille kajaanilaisille hallintomallikokeilun ohjausryhmän jäsenille.

IVA auttoi jäsentämään suunnittelua, antoi mahdollisuuden hiljaisen tiedon käsittelyyn ja tuki yhteisen ymmärryksen saavuttamista. Kajaanin viranhaltijat pitivät tärkeänä, että IVA:n tulokset välittyvät myös Kainuun aluehallintokokeilun suunnittelijoille. Vaikutusten arviointi tuotti tietoa ja perusteluja aluehallintokokeilun ratkaisun valintaan ja antoi rohkeuden päättää Kainuun uudesta toimintamallista.

Nopea IVA: päiväkodin johtajien tehtävän muuttaminen Kauniaisissa

Miksi IVA tehtiin

Kauniaisissa IVA:a käytettiin sosiaali- ja terveyslautakunnassa päiväkodin johtajien tehtävän muuttamisen tarkastelussa. Nykyisessä käytännössä suurin osa päiväkodin johtajista hoitaa samanaikaisesti kahta tehtävää eli työskentelee kokoaikaisesti sekä ryhmän lastentarhanopettajan että päiväkodin johtajan tehtävässä. Kahden työn tekeminen on osoittautunut kuitenkin vaikeaksi. Kahden päiväkodin johtajan jäädessä eläkkeelle tuli esiin mahdollisuus organisoida olemassa olevia henkilöresursseja uudelleen. Vapautuvat johtajan virat voitaisiin muuttaa lastentarhanopettajan toimiksi ja kahden johtajan työaluetta laajentaa kahden päiväkodin johtamiseen.

Prosessin kulku ja osallistujat

Asian valmistelusta vastannut päivähoitopäällikkö toteutti IVA:n yhdessä päiväkodin johtajien ja kiertävän erityislastentarhanopettajan kanssa. Elokuussa 2006 työstettiin päivähoiton johtoryhmän kanssa mahdolliseen muutokseen liittyviä uhkia, mahdollisuuksia, vahvuuksia ja heikkouksia SWOT-menetelmän avulla. Lokakuussa johtoryhmä tarkasteli SWOT:n tulosten pohjalta vaihtoehtoisten mallien vaikutuksia.

Vaihtoehdot ja vaikutukset

Tarkasteluun otettiin kaksi mallia. Nykymallissa (A) suurin osa johtajista työskentelee johtamistehtävien rinnalla myös lapsiryhmässä. Päiväkodin johtajien lukumäärä säilyy ennallaan (8 johtajaa). Mallissa B kahden päiväkodin johtajan toimenkuvaa laajennetaan ns. hallinnollisiksi johtajiksi, jotka keskittyvät kokoaikaisesti päivähoitoyksikkönsä ja sen varhaiskasvatuksen johtamiseen. Muutos tapahtuu kahden johtajan jäädessä eläkkeelle ja samalla heidän virkansa muutetaan lastentarhan opettajien toimiksi. Päiväkodin johtajien määrä vähenee kuuteen.

24.10.2006 Kauniaisten päivähoito / Päiväkodin johtajien tehtävän muuttamisen vaikutukset		
Vaikutukset	Nykymalli A (8 päiväkodin johtajaa)	Malli B (6 päiväkodin johtajaa)
lapseen/lapsiin		
työyhteisöön		
esimiestyöhön		
talouteen		
henkilöstön määrään/ laatuun		

Vaihtoehtojen vertailussa pidettiin mielessä SWOT-analyysissä esiin nousseet uhat, mahdollisuudet, heikkoudet ja vahvuudet, jotta myönteiset tai kielteiset vaikutukset eivät painotu vaan saadaan näkemys vaihtoehtojen kokonaisvaikutuksista. Sen pohjalta mietittiin, miten voidaan välttää mahdollisten uhkien toteutuminen.

IVA:n käyttö ja hyöty

Valmistelija kuvaa, että nopeasta IVA:sta ei aiheutunut suurta lisätyötä. Nyt tehty prosessin miettiminen ja jäsentäminen olisi täytynyt tehdä joka tapauksessa päätöstä valmisteltaessa. Päivähoidon esimiesten yhdessä tekemä arviointiprosessi edesauttoi yhteisen näkemyksen saavuttamista ja päätösesityksen laatimista. Eri-laisten näkemysten esille saaminen edesauttoi vaikutusten tarkempaa analysointia.

Valmistelijan mukaan vaikutusten arvioinnilla voidaan ottaa huomioon mahdolliset riskit ja varmistaa, että ne eivät toteudu. Kun vaikutuksia tarkastellaan suhteessa eri asioihin, arviointiin saadaan jäsentynyttä asiapohjaa, eikä se jää yleisten olettamusten ja ennakkoasenteiden varaan.

Nopea IVA auttoi jäsentämään asiaan liittyviä näkemyksiä ja toi jäntevyyttä esitykseen. Valmistelija kertoo, että arviointi tuki kokonaisuuden näkökulmasta parhaan vaihtoehdon valintaa ja sen esittämistä lautakunnalle.

Sosiaali- ja terveyslautakunta käsitteli asian kokouksessaan 24.10.2006 ja päätti ottaa käyttöön mallin B. Saatujen kokemusten mukaan nopea IVA helpotti lautakunnan päätöksentekoa ja siitä on apua myös päätetyn muutosprosessin toteuttamisessa.

6 Lopuksi

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi antaa mahdollisuuden tuoda keskusteluun ja päätöksentekotilanteeseen tasaveroisesti erilaisia näkökulmia ja vaikutuksia. Keskusteluun arvoista, tavoitteista, hyvästä elämästä tai elinympäristöstä voidaan tuoda ennakoarvioinnin kautta erilaisia näkökulmia ja tarkastella ehdotuksia rinnakkain. Näin yksilolotteinen ja kapea-alainen keskustelu laajenee ja saa perinteisesti määrävien arvojen rinnalle hyvinvoinnin ja terveyden näkökulmia.

Tavanomaisesti tai nopeasti tehty ennakoarviointi antaa mahdollisuuden keskustella eri hallintokuntien välisistä vaikutuksista. Nopean ennakoarvioinnin metodiikkaa on käytetty kunnallishallinnon sisäisessä konsultaatiossa. Toimintatapana on ollut kysyä: ”Ajattelimme tehdä näin, mitä se voi vaikuttaa teille?” Yhteisessä työskentelyssä eri hallinnonalat voivat täydentää omat vaikutusarviointinsa, esimerkiksi oman rivinsä yhteenvetotaulukosta.

Ennakoarviointiprosessi toimii myös toisin päin yhteisvastuullisuuden konkretisoijana: mitä eri toimijoiden tulisi tehdä, jotta yhteinen hyvä toteutuisi? Näin eri toimijoiden oma rooli tulee esille ja esimerkiksi yhdyskuntasuunnittelussa tulee ilmi kaavoituksen mahdollisuus vaikuttaa hyvään elinympäristöön. Mutta sen rinnalle tarvitaan näkyviin muiden toimijoiden, tontinluovutusehtojen, puisto- ja puutarhaosaston, rakennusvalvonnan, katusuunnittelun, joukkoliikenteen, kotisairaanhoidon tai vaikkapa kodinhoidon rooli esimerkiksi esteettömän tai yhteisöllisyyttä tukevan lähiympäristön aikaansaamiseksi. Samoin lastensuojelun avopalvelujen tukena tarvitaan muita aloja, kuten koulutoimea, kouluterveydenhuoltoa, nuorisotoimea sekä erilaisia vapaaehtoisia ja virallisia järjestöjä ja organisaatioita, jotta lapsen etu toteutuisi.

Asiakastyössä yksilötasoinen tulevaisuuden hahmottaminen on useilla aloilla tuttua. Nyt toimintaa katsotaan yhteisön näkökulmasta. Vaikutusten tarkastelu yhdessä asiakkaiden ja laajemmin kaikkien kuntalaisten näkökulmasta vaikka erilaisissa foorumeissa, yhteistyöryhmissä ja yhdistyksissä, tuottaa arvokasta tietoa päätösten vaikutuksista ja niiden kokemisesta suoraan niiltä, joihin vaikutukset kohdistuvat. Kun eri työntekijäryhmät osallistuvat ennakoarviointiin, saadaan myös käytännön työtä tekevien ja väliportaan johdon näkökulmat ja kokemusperäinen tieto päättäjien käyttöön.

Vaikutuksia on suunnittelussa ja päätösten valmistelussa arvioitu ennenkin. Ennakoarviointitoiminta on kuitenkin ollut hajanaista ja sattumanvaraista valistuneista yksilöistä ja organisaatioista riippuvaista. Tehtyjä ennakoarviointeja ei ole dokumentoitu tai esitelty, tai ne eivät ole olleet julkisia. Ihmisiin kohdistuvien vai-

kutusten arvioinnin avulla vaikutuksia voidaan arvioida ennalta systemaattisesti ja päätöksiä on mahdollista tehdä vaikutustietoisemmin. Eri näkökulmat ja ihmisryhmät huomioiva suunnittelutapa tukee kestävästä kehitystä, päätöksenteon läpinäkyvyys kasvaa ja terveyden ja hyvinvoinnin edistämisen näkökulma vahvistuu kunnassa. Ennakoarvioinnin myötä päätökset ovat entistä paremmin perusteltuja ja ne tukevat tietoisemmin kunnan strategisia tavoitteita.

Ennakoarviointi työskentelytapana on terveyttä ja hyvinvointia edistävän sosiaali- ja terveystieteiden työväline. Se tukee monialaista, osallistavaa ja voimistavaa työtä tuomalla päätöksentekotilanteessa julki päätöksen suorista ja epäsuorista vaikutuksista. Näin eri aloilla tehtävien päätösten vaikutukset ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin saadaan nykyistä selkeämmin tiedostettua. Hyvinvoinnin ja terveyden taustatekijöihin voidaan näin vaikuttaa vahvistamalla positiivisia kehityskulkuja tukevia päätöksiä eri aloilla ja kuvaamalla todennäköisiä heikentäviä kehityskulkuja, joita eri päätökset tuottavat.

Sanasto

Arviointi voidaan laajimmillaan määritellä miksi tahansa toimenpiteeksi, jolla minkä tahansa asian, ilmiön tai toimenpiteen arvoa määritetään. Hieman suppeammin rajattuna arvioinnilla tarkoitetaan toiminnan tuloksellisuuden arviointia. Arviointi voidaan kohdistaa yhtä hyvin lopputuotokseen kuin siihen johtavan prosessin tai molempien tarkasteluun. Ajallisesti arviointi voi olla ennakoarviointia (ex ante), päätöksen toimeenpanon aikana tapahtuvaa väliarviointia (ex nunc) tai jälkikäteisarviointia (ex post).

Ennakoarviointi on ennen hankkeen, suunnitelman tai ohjelman toimeenpanoa tapahtuvaa arviointia. Tarkoituksena on arvioida ohjelman toteutettavuus muun muassa sosiaalisesta, taloudellisesta ja ympäristöllisestä näkökulmasta. Myös ohjelman hyödyllisyyttä ja kannattavuutta tarkastellaan: kuinka ohjelma vastaa sille asetettuihin tavoitteisiin käytettävissä olevien resurssien puitteissa. Ks. myös seuranta.

Huolen vyöhykkeistö on verkostotyön menetelmä, jonka avulla työntekijä voi jäsentää lapsen, nuoren ja hänen perheensä tilanteesta kokemaansa huolen astetta, omien auttamismahdollisuuksiensa riittävyttä sekä lisävoimavarojen (perheen läheiset, eri tahojen työntekijät) tarvetta. Huolen vyöhykkeistössä työntekijöiden lapsista ja nuorista kokema huoli nähdään jatkumona, jonka yhdessä ääripäässä on ei huolta -tilanne ja toisessa ääripäässä suuren huolen tilanne, jossa työntekijä kokee lapsen tai nuoren olevan välittömässä vaarassa.

Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi (IVA) on ennakkoon tehtävää arviointia päätöksen vaikutuksista ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Sisältää sekä sosiaalisten vaikutusten arvioinnin (SVA) että terveysvaikutusten arvioinnin (TVA).

Indikaattori tiivistää suuria, eri tietovarastoissa olevia tietoja helpommin hallittavaan ja ymmärrettävään muotoon.

Kaavoitus on maankäytön suunnittelua, jossa määritellään asumisen, työpaikkojen, palveluiden, liikenteen, viher- ja suojelualueiden sekä muiden alueiden ja toimintojen sijoittuminen. Kaavaa laadittaessa on selvitettävä merkittävät välittömät ja välilliset vaikutukset muun muassa ihmisten elinoloihin ja elinympäristöön.

Lapsivaikutusten arviointi (LAVA) tarkoittaa yhteiskunnallisten päätösten arviointia lasten kannalta. Arviointi tehdään päätöksiä suunniteltaessa ja myöhemmin toimenpiteitä arvioitaessa. Prosessissa otetaan huomioon myös lasten oma arvio vaikutuksista.

Mielenterveysvaikutusten arviointi on käytössä yhteiskunnallisessa suunnittelussa ja päätöksenteossa. Tarkoituksena on tuoda esiin ennakoita, millaisia vaikutuksia päätöksellä on mielenterveyteen.

Osallistaminen (empowerment, voimaannuttaminen) on osallistumisen tukemista niin, että ihminen täysivaltaistuu. Osallistaminen lisää ihmisen voimavaroja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin.

Seuranta (ex post -arviointi) on jälkikäteisarviointia. Se tehdään päätöksen toteutuksen jälkeen.

Skenaario on kertomus, joka kuvaa haluttua tai välttävää tulevaisuutta ja sen perusteita. Skenaario on myös tulevaisuuden tekemisen käsikirjoitus.

Sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA) tarkoittaa hankkeen tai toiminnan aiheuttamien ihmisten elinoloihin ja viihtyvyyteen kohdistuvien vaikutusten tunnistamista ja arviointia.

Suunnitelmien ja ohjelmien vaikutusten arviointi (SOVA) on jäsenneily, systemaattinen ja kokonaisvaltainen prosessi, jossa arvioidaan ennalta suunnitelman tai ohjelman ja niiden vaihtoehtojen vaikutuksia.

Sukupuolivaikutusten arviointi (SUVA) on keino tarkastella poliittisia ehdotuksia ja niiden oletettuja vaikutuksia naisten ja miesten asemaan, resursseihin ja intresseihin. Tämän perusteella voidaan tehdä korjaavia ehdotuksia niin, että syrjinnän vaikutukset poistuvat tai jäävät mahdollisimman vähäisiksi. SUVA:a on sovellettu muun muassa säädösvalmistelussa.

Terveysvaikutusten arviointi (TVA) tarkoittaa hankkeen tai toiminnan aiheuttamien terveyteen kohdistuvien vaikutusten tunnistamista ja arviointia. Terveys tulee ymmärtää arviointia tehtäessä hyvin laajasti. Arvioinnissa tulee huomioida sekä fyysiseen terveyteen kohdistuvat vaikutukset että terveyden psyykkiseen ja sosiaaliseen puoleen kohdistuvat vaikutukset. Osana TVA:a on terveyserovaikutusten arviointi (TEVA), jossa tarkastelun painopisteenä on, kuinka päätös vaikuttaa sosioekonomisiin terveyseroihin, terveyden jakautumiseen ja siihen vaikuttaviin tekijöihin.

Vaikutusten ennakoarviointi on prosessi, jossa arvioidaan ennalta valmisteilla olevan päätöksen tai toiminnan vaikutuksia. Arvioinnin tekee asian valmistelija, työryhmä tai konsultti. Arvioitavat vaikutukset voivat kohdistua esimerkiksi ihmisiin, ympäristöön tai yhteiskuntaan. Vaikutusten ennakoarviointi on lakisääteistä fyysisen ympäristön suunnittelussa. Sitä käytetään eri valmistelutilanteissa myös vapaaehtoisesti, pyrkimyksenä kehittää päätöksentekoa vaikutustietoisemmaksi.

Ympäristövaikutusten arviointi (YVA) on prosessi, jossa selvitetään ja arvioidaan ennalta suunnitelman, hankkeen vaikutuksia ihmisen terveyteen, elinoloihin ja viihtyvyyteen, luontoon, rakennettuun ympäristöön, luonnonvarojen hyödyntämiseen sekä niiden keskinäisiin vuorovaikutussuhteisiin.

Lähteitä ja lisätietoa

Lähteet osiossa ”Mitä ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi on?”

- Becker, Henk (1997) *Social impact assessment: method and experience in Europe, North America and the Developing World*. London: UCL Press Limited.
- Chelimsky, Eleanor (1997) *The coming transformations in evaluation*. Teoksessa Chelimsky, Eleanor & Shadish, William (toim.): *Evaluation for the 21st century. A handbook*. Thousand Oaks, London, New York: Sage, 1–26.
- Conway, Lynn & Douglas, Margaret & Gavin, Saskia & Gorman, Dermot & Laughlin, Sue (julkaisuvuosi tuntematon) *Health Impact Assessment: Piloting the Process in Scotland*. Scottish Needs Assessment Programme. <http://www.phis.org.uk/pdf.pl?file=publications/hia.pdf> [6.2.2007].
- Haverinen, Risto (2000) *SVA meillä ja muualla – katsaus arviointikäytäntöihin*. Yhteiskuntasuunnittelu 38(1), 21–37.
- Kemm, John & Parry, Jayne (2004) *What is HIA? Introduction and overview*. Teoksessa Kemm, John, Parry, Jayne & Palmer, Stephen (toim.): *Health Impact Assessment. Concepts, theory, techniques, and applications*. Oxford: Oxford University Press, 1–13.
- Nelimarkka, Kirsi & Kauppinen, Tapani & Perttilä, Kerttu (2006) *Terveysvaikutusten tarkastelu suomalaisissa suunnitelmissa ja ohjelmissa*. Suomen Lääkärilehti 61(4), 323–327.
- Lehto, Juhani & Ritsatakis, Anna (2000) *Health Impact Assessment as a tool for intersectoral policy*. Teoksessa Diwan, Vinod & Douglas, Margaret & Karlberg, Ingvar & Lehto, Juhani & Magnússon, Gudjon & Ritsatakis, Anna (toim.): *Health Impact Assessment: from theory to practice. Report on the Leo Kaprio Workshop, Göteborg 28–30 October 1999*. Göteborg: The Nordic School of Public Health, 23–87.
- Pajukoski, Marja (2006) *Preventio, sosiaalioikeus ja kunnat – ehkäisevä sosiaalipolitiikka kuntia velvoittavassa lainsäädännössä*. Edilex academica. Helsinki: Edita Publishing Oy.
- Sairinen, Rauno & Kohl, Johanna (2004) *Sosiaalisten vaikutusten arviointi – tavoitteista konkreettiseen sisältöön*. Teoksessa Sairinen, Rauno & Kohl, Johanna (toim.): *Ihminen ja ympäristön muutos. Sosiaalisten vaikutusten arvioinnin teoriaa ja käytäntöjä*. Yhdyskuntasuunnittelun tutkimus- ja koulutuskeskuksen julkaisuja B87. Espoo: Teknillinen Korkeakoulu, 84–118.
- Scriven, Michael (1967) *The methodology of evaluation*. Teoksessa Tyler, Ralph, Gagné, Robert & Scriven, Michael (toim.): *Perspectives of curriculum evaluation*, Chicago, IL: Rand McNally, 39–83.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (1999) *Ympäristövaikutusten arviointi. Ihmisiin kohdistuvat terveydelliset ja sosiaaliset vaikutukset*. Sosiaali- ja terveysministeriön oppaia 1999:1. Helsinki.
- Vedung, Evert (2003) *Arviointialto ja sen liikkeelle panevat voimat*. FinSoc työpapereita 2/2003. Helsinki: Stakes.

Lisätietoa

- Etelä-Suomen lääninhallitus (2003) *Erilaisuus on normaalia. Etelä-Suomen läänin vammaispoliittinen ohjelma vuosille 2003–2006*. Etelä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 2002. Helsinki.
- Juslén, Jyri (1998) *Pääkaupunkiseudun liikennejärjestelmäsuunnitelman tarkistus 1998*. Sosiaalisten vaikutusten arviointi. Aiheita 10/1998. Helsinki: Stakes.
- Järviö, Niina (2005) *IVA:n vapaaehtoinen käyttö kunnissa*. Yhteiskuntapolitiikka 70 (2005):1, 63–70.
- Kangas, Anna & Koivisto, Jenni (toim.) (2003) *Mustalammen huvimaja. Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi. IVA-kurssin lopputyö. Kestävän kehityksen ohjelma*. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.
- Kauppinen, Tapani & Nelimarkka, Kirsi (2004) *Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi Terve Kunta -verkoston kunnissa*. Aiheita 18/2004. Helsinki: Stakes.

- Nelimarkka, Kirsi & Kauppinen, Tapani (2007) Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointimenetelmä (IVA). Teoksessa Perttilä, Kerttu & Uusitalo, Minna (toim.): Terveyden edistämisen paikalliset rakenteet ja johtaminen, TEJO-hankkeen väliraportti 2003–2005. Stakesin raportteja 4/2007. Helsinki: Stakes, 85–88.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2001) Valtioneuvoston periaatepäätös Terveys 2015 -kansanterveysohjelmasta. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2001:4. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2003) Sosiaali- ja terveydenhuollon tavoite- ja toiminta-ohjelma 2004–2007. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2003:20. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2006) Sosiaali- ja terveyspolitiikan strategiat 2015 – kohti kestävää ja taloudellisesti elinvoimaista yhteiskuntaa. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:14. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2006) Terveyden edistämisen laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:19. Helsinki.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2007) Hyvinvointi 2015 -ohjelma. Sosiaalialan pitkän aikavälin tavoitteita. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2007:3. Helsinki.
- Stakes (2007) Esimerkkejä IVA:n sovelluksista. <http://info.stakes.fi/iva/FI/Esimerkkeja/Sovellukset> [7.5.2007]
- Stakes (2007) Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arvioinnin menetelmiä <http://info.stakes.fi/iva/FI/Toteutus/Menetelmat/index.htm> [7.5.2007]
- Taskinen, Sirpa (2006) Lapsiin kohdistuvien vaikutusten arvioiminen. Helsinki: Stakes.